Rapport
2011:10

Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service 2011

Denna rapport beskriver utvecklingen av kommersiell och offentlig service i gles- och landsbygder i olika delar av Sverige. I rapporten studeras ett urval av serviceslag avseende utveckling och geografisk tillgänglighet. Rapporten är en del av 2010 år regleringsbrevsuppdrag; Analys av utvecklingen i och inom landets regioner.

tillväxtanalys

Dnr 2011/053
Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser
Studentplan 3, 831 40 Östersund
Telefon 010 447 44 00
Telefax 010 447 44 01
E-post info@tillvaxtanalys.se
www.tillvaxtanalys.se

För ytterligare information kontakta Peter Malmsten
Telefon 010 447 44 56, 070 976 58 90
E-post peter.malmsten@tillvaxtanalys.se

Förord

Denna rapport beskriver utvecklingen av kommersiell och offentlig service i gles- och landsbygder i olika delar av Sverige. En god tillgång till kommersiell och offentlig service är en av flera förutsättningar för tillväxt och för möjligheterna att kunna bo i alla delar av landet.

I rapporten har ett urval av serviceslag studerats avseende utveckling och geografisk tillgänglighet. Tillväxtanalys tidigare studier har visat på en utveckling där tillgängligheten till service under en följd av år generellt sett försämrats. Faktorer som strukturomvandling, negativ befolkningsutveckling och en större rörlighet har bidragit till utvecklingen. Den negativa utvecklingen har inom flera områden fortsatt även under det senaste året, men i en lägre takt än tidigare. Inom några områden har politiska reformer bidragit till en något annan utveckling. Tillgängligheten har i dessa fall, i ett nationellt perspektiv, förbättrats under de senaste åren.

I rapporten redovisas tillgängligheten till service för första gången i detta sammanhang förutom på traditionellt sätt även för några serviceslag med en indexerad tillgänglighetsmodell som utvecklats av Tillväxtanalys. Modellen tar till skillnad från den modell med områdestyper[1] som utvecklades av Glesbygdsverket, hänsyn till tätorter av olika storlekar och nyanserar därför ytterligare bilden av tillgängligheten. Tillgänglighet till stora tätorter med en god servicenivå och ett brett utbud får därför en större tyngd i indexmodellen.

Rapporten är en av flera rapporter som ingår i återrapporteringen av Tillväxtanalys regleringsbrevsuppdrag RB 7 2011; Analys av utvecklingen i och inom landets olika regioner.

Rapporten har utarbetats av analytikerna Anders Dahlgren, Erik Fransson och Peter Malmsten, projektledare.

Östersund, december 2011

Dan Hjalmarsson

[1] *Tätorter, tätortsnära landsbygder och glesbygder.*

Innehåll

Sammanfattning **7**

1 Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service **11**
1.1 Inledning 11
1.2 En god tillgänglighet 11
1.3 Utvecklingen under senare år 12
1.4 Modeller för redovisning 13

2 Dagligvaror **16**
2.1 Utvecklingen på området 16
2.2 Tillgänglighet till dagligvaror 18

3 Drivmedel **19**
3.1 Datainsamling 19
3.2 En förändrad marknad 19
3.3 Utvecklingen på området 21
3.3.1 Konventionella drivmedel 21
3.3.2 Förnybara drivmedel 22
3.4 Tillgänglighet till bensin och diesel 23

4 Apotek och apoteksombud **26**
4.1 Bakgrund 26
4.2 Utvecklingen av antalet apotek 26
4.3 Utvecklingen av antalet apoteksombud 30
4.4 Tillgänglighet till apotek 31

5 Vårdcentraler **35**
5.1 Bakgrund 35
5.2 Utvecklingen av antalet vårdcentraler 36
5.3 Tillgänglighet till vårdcentraler 39

6 Grundskolor **44**
6.1 Utvecklingen av antalet grundskolor 44
6.2 Tillgänglighet till grundskolor 45

7 Postservice **46**
7.1 Bakgrund 46
7.2 Utvecklingen av antalet postserviceställen och tillgänglighet 46

8 Bankomater och kontanthantering **49**
8.1 Utvecklingen 49
8.2 Tillgänglighet till bankomater 49

Referenser **51**
Bilagor 51

Sammanfattning

Tillväxtanalys analyser av utvecklingen visar att antalet serviceställen för både dagligvaror, drivmedel och skolor minskat även under det senaste året. Minskningarna har emellertid varit lägre än under de närmast förgående åren. Nedgången av antalet serviceställen har varit störst i glesbygder men förändringarna i absoluta tal är relativt små.

Antalet apotek och antalet vårdcentraler har ökat efter de reformer som genomförts, med en i ett nationellt perspektiv ökad geografisk tillgänglighet som följd. Förbättringarna varierar dock stort mellan olika områden och delar av landet. Förbättringarna har i första hand skett i områden med en sedan tidigare god tillgänglighet. I områden med en låg eller mycket låg tillgänglighet till tätorter har förändringarna varit begränsade.

Dagligvaror

Under det senaste året minskade antalet dagligvarubutiker endast marginellt, nedgången var totalt sett endast 0,1 procent. Detta kan jämföras med utvecklingen under åren dessförinnan då antalet butiker minskade med cirka 1 procent mellan år 2009 och 2010 och med cirka 2,5 procent per år under de två närmast föregående åren. Sedan år 1996 har antalet dagligvarubutiker i landet som helhet minskat med över 23 procent.

Nedgången i glesbygder och tätortsnära landsbygder under det senaste året var cirka 2 procent. Det är ungefär samma förändring som året före år i glesbygder men en något lägre förändring i tätortsnära landsbygder.

Utvecklingen varierar mellan olika butikstyper och mellan områden. Antalet små eller mindre butiker, s.k. *övriga dagligvarubutiker*, har minskat kraftigt under hela mätperioden. Under det senaste året minskade butikskategorin med cirka 2,7 procent och sedan år 1996 är nedgången över 67 procent. Antalet butiker i övriga kategorier, med undantag av *trafikbutiker och butiker minst 800 m^2 som ej är stormarknad*, har däremot ökat sett över hela mätperioden.

Drygt 7 700 personer har längre än 20 minuters bilfärd till den närmaste butiken, vilket är en ökning med cirka 2 300 personer sedan år 2002 men en liten förbättring sedan föregående år. Antalet personer med längre än 30 minuter till den närmaste butiken har ökat med drygt 400 personer sedan år 2002 och med 75 personer sedan 2010.

Drivmedel

Den strukturomvandling som har pågått under flera år har inneburit stora förändringar och i många gles- och landsbygder har effekterna för tillgängligheten varit märkbara. Under de senaste åren har emellertid marknaden stabiliserats och förändringarna mattats av.

Under det senaste året minskade antalet försäljningsställen för bensin och diesel med 2 procent. Mellan åren 2009 och 2010 minskade antalet försäljningsställen med cirka 4 procent. Nedgången i antalet försäljningsställen under det senaste året har alltså varit mindre än under närmast föregående år. I glesbygder visar utvecklingen under det senaste året t.o.m. på en svag ökning av antalet försäljningsställen. Förändringarna i absoluta tal är dock små. De nya aktörer och de nya lokala lösningar som etablerats på många orter ligger bakom utvecklingen.

Tillväxtanalys analyser visar att tillgängligheten varierar stort, såväl mellan olika delar av landet som inomregionalt. Genomförd kartläggning visar att 240 000 personer har mer än 10 minuter till det närmaste tankstället för bensin eller diesel. Knappt 11 700 personer har mer än 20 minuter till det närmaste tankstället vilket är en minskning med cirka 2 000 personer eller närmare 15 procent sedan föregående år. Förbättringarna berör i första hand glesbygder. Tillgängligheten i tätorter är god. Möjligheten att tanka fordonsgas saknas nästan helt i glesbygder och tätortsnära landsbygder

Apotek och apoteksombud

Sedan apoteksreformens ikraftträdande har antalet apotek ökat med 317, eller cirka 34 procent. Huvuddelen av de nya apoteken har tillkommit i områden eller på orter där det funnits apotek sedan tidigare och där tillgängligheten i de flesta fall redan varit god. Inte något av de nya apoteken har etablerats i områden med en låg eller mycket låg tillgänglighet till tätorter.

Antalet apoteksombud har fortsatt att minska. År 2011 fanns de 755 ombud vilket är en minskning med 85 ombud eller 10 procent sedan år 2009. Sedan år 1999 har antalet ombud minskat med närmare 22 procent.

127 000 personer har 20 minuter eller mer till sitt närmaste apotek. Av dessa har drygt 20 000 personer mellan 30 och 40 minuter och cirka 7 400 personer mer än 40 minuters restid till det närmaste apoteket. För huvuddelen av befolkningen, eller drygt 98 procent, är avståndet till närmaste apotek kortare än 20 minuter. Tillgängligheten har förbättrats sedan tiden före apoteksreformens införande men den förbättrade tillgängligheten berör i huvudsak boende i områden med en hög eller mycket hög grad av tillgänglighet till tätorter.

Tillväxtanalys har ett särskilt regeringsuppdrag att följa och analysera den geografiska tillgängligheten till receptbelagda och receptfria läkemedel med anledning av omregleringen av apoteksmarknaden. I uppdraget kommer Tillväxtanalys att fördjupa analyserna av utvecklingen på apoteksområdet. En första delrapport kommer att lämnas i december 2011.

Vårdcentraler

Sedan vårdvalsreformen infördes har antalet vårdcentraler inklusive filialer ökat med närmare 19 procent. Antalet vårdcentraler som drivs av privata entreprenörer har ökat markant, och av det totala antalet vårdcentraler drivs 40 procent av privata entreprenörer.

Förändringarna varierar stort mellan olika län och mellan områden. Mer än hälften, eller 55 procent av de nya vårdcentralerna, har etablerats i områden med en mycket hög tillgänglighet till tätorter och 32 procent i områden med hög tillgänglighet till tätorter. I de områden av landet där tillgängligheten till tätorter är låg eller mycket låg är har endast 1 vårdcentral tillkommit.

För huvuddelen av befolkningen, eller närmare 99 procent, är avståndet till närmaste vårdcentral kortare än 20 minuter. Tillgängligheten, mätt som närhet till den närmaste vårdcentralen, har förbättrats sedan tiden före vårdvalsreformens införande. De största förbättringarna har skett i områden där tillgängligheten i ett geografiskt perspektiv redan tidigare varit god eller mycket god.

Valfriheten varierar stort mellan olika delar av landet trots att det har tillkommit ett stort antal vårdcentraler. I tätbefolkade län och större tätorter är möjligheterna att välja

vårdcentral ofta väldigt stora. I andra mer glest befolkade län och mindre orter saknas många gånger i praktiken dessa valmöjligheter.

Grundskolor

Även under det senaste året har antalet skolor minskat i samtliga områdestyper. Nedgången under det senaste året har dock varit mindre i samtliga områdestyper än under närmast föregående år. Den totala minskningen var knappt 1 procent, att jämföra med året före då antalet skolor minskade med cirka 2,5 procent. Sedan år 2002 har det totala antalet grundskolor i landet som helhet minskat med närmare 9 procent.

Relativt sett var minskningen under det senaste året störst i glesbygder med drygt 3 procent, att jämföra med cirka 8 procent året före. Nedgången i övriga områdestyper var det senaste året mindre än 1 procent. Antalet skolor i glesbygdsområdena har sedan några år tillbaka nått en nivå där varje skola som läggs ned ger ett tydligt avtryck även i relativa termer.

Under år 2010 hade mer än 900 elever i årskurs 1-6 mer än två mils resa till sin närmsta skola. Det är en minskning med cirka 100 elever sedan år 2002.

Postservice

Under de senaste åren har det skett stora förändringar i postservicenätet. Mellan åren 2010 och 2011 minskade antalet serviceställen i samtliga områdestyper, sammantaget med 162 serviceställen eller cirka 8 procent. Sedan år 2006 är minskningen cirka 16 procent.

I relativa termer har den största minskningen skett i glesbygdsområden.

Bankomater

Antalet bankomater har minskat något under det senaste året men sedan år 2007 har antalet bankomater ökat med cirka 17 procent.

Av Tillväxtanalys underlag framgår att 49 000 personer i glesbygdsområden och 59 000 personer i tätortsnära landsbygder har 20 minuter eller längre med bil till närmaste bankomat. De största bankaktörerna i Sverige har bildat ett gemensamt bolag för en samordning av nuvarande nät av bankomater. Detta kommer att innebära att antalet bankomater minskar vilket troligen även kommer att påverka tillgängligheten.

I Figur 1 nedan framgår befolkningens tillgänglighet till ett urval av serviceslag. De serviceslag som ingår i analysen är dagligvarubutiker, drivmedelsstationer, grundskolor, apotek och vårdcentraler. Figuren visar hur många av dessa serviceslag som är tillgängliga inom 10 minuter med bil för befolkningen i olika delar av landet. Befolkningen i de orangefärgade områdena når fyra till fem av dessa serviceslag inom 10 minuter medan de människor som är bosatta i de ljusblå områdena har längre än 10 minuter till samtliga berörda serviceslag.

Figur 1 Antal serviceslag tillgängliga inom 10 minuter

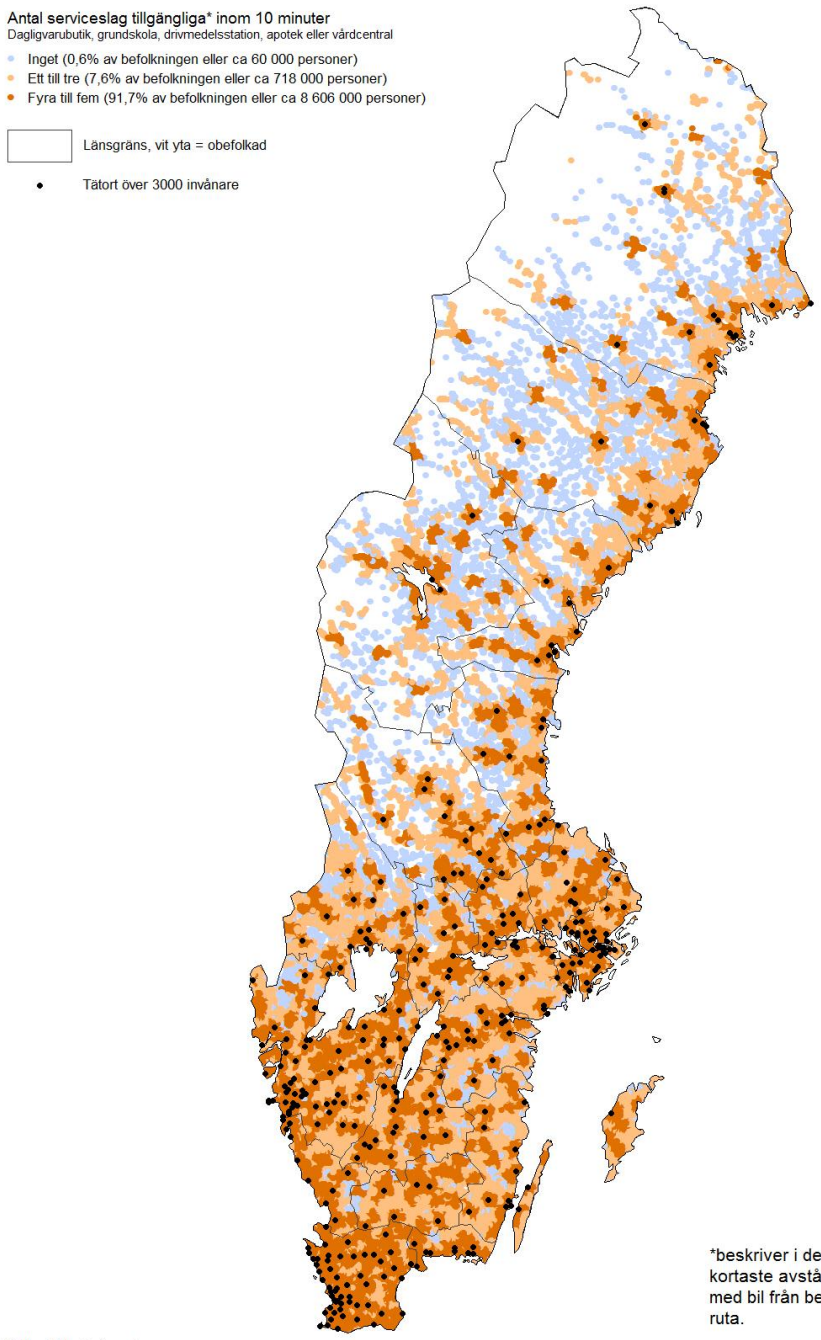

*beskriver i den här presentationen kortaste avståndet via farbar väg med bil från befolkad 250-meters ruta.

Källa: Tillväxtanalys

1 Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service

1.1 Inledning

I regeringens budgetproposition[2] betonas att hela Sveriges utvecklingskraft ska tas tillvara. För att alla delar av landet ska ha möjligheter att utvecklas av egen kraft måste den regionala tillväxtpolitikens insatser anpassas till de specifika regionala förutsättningarna.

För att kunna bo och driva företag i alla delar av landet behöver det finnas en god tillgång till ett grundläggande utbud av kommersiell och offentlig service inom rimliga geografiska avstånd. En god servicenivå är med andra ord en förutsättning för att den tillväxtpotential och den utvecklingskraft som finns lokalt ska kunna tas tillvara. Det är därför inte tillräckligt att den regionala tillväxtpolitikens insatser riktas mot åtgärder för att stärka företagandet. För att skapa en hållbar tillväxt bör den regionala tillväxtpolitiken även inriktas mot en god tillgång till kommersiell och offentlig service för medborgare och näringsliv i alla delar av landet.

En god tillgänglighet till grundläggande kommersiell och offentlig service är en av många viktiga förutsättningar för möjligheterna till boende och företagande i gles- och landsbygder. Enligt regeringens budgetproposition bör effekterna av politiken avläsas i förändringar av servicetillgängligheten. För att följa upp utvecklingen av tillgänglighet till service används indikatorerna restid till livsmedelsbutik, restid till drivmedelsstation och avstånd till grundskola.

1.2 En god tillgänglighet

En god tillgänglighet till service är av stor betydelse både för företagens möjligheter att växa och för möjligheterna att bo och verka i alla delar av landet. För en enskild medborgare eller för en familj kan det handla om att det finns en dagligvarubutik i närheten av bostaden, att det är möjligt att tanka bilen i närområdet eller att det är nära till skola och barnomsorg. Goda kommunikationsmöjligheter och en väl utbyggd och fungerande infrastruktur är också grundläggande förutsättningar för rörlighet och möjligheter till arbetspendling. Behoven för oss medborgare är många gånger direkta och med en god och tillgänglig service som uppfyller nödvändiga behov är det enklare att få vardag och arbetsliv att fungera.

För ett företag kan behoven vara både direkta och indirekta. Direkta behov kan sägas ha en tydlig koppling till företagens verksamhet och är sådan service som behövs för att ett företags verksamhet ska fungera, t.ex. bra tele- och datakommunikationer, fungerande postservice eller närheten till en bank. De indirekta behoven handlar ofta om förutsättningarna för ett företag att kunna lösa sina personalbehov. Med en god tillgång till service för boende i närområdet eller inom pendlingsavstånd underlättas både nyrekrytering och möjligheterna för företagen att kunna behålla befintlig personal. Behoven varierar naturligtvis, både för företag och människor, mellan olika situationer och över tid.

[2] *Proposition 2011/12:1 utgiftsområde 19.*

Begreppet tillgänglighet kan ha olika betydelser och innebörd i olika sammanhang och i olika livssituationer. Med god tillgänglighet avses ofta att det finns tillgång till nödvändiga servicetjänster eller samhällsfunktioner i närheten av bostaden eller inom ett inte allt för långt avstånd från bostaden. Tillgänglighet handlar även om möjligheterna att kunna ta del av ett serviceutbud. Om du har ett funktionshinder kan tillgänglighet handla om att offentliga miljöer är anpassade även till dina förutsättningar, så att det t.ex. är möjligt att kunna ta sig fram i en stadsmiljö och att kunna komma in i en butik för att handla.

Huruvida en servicefunktion kan anses tillgänglig varierar utifrån människors och företags olika behov, möjligheter, preferenser och förmåga att ta del av denna service. Behoven kan även variera mellan olika skeden i livet. För att kunna ta del av olika typer av service krävs emellertid att servicen är tillgänglig både i tid och i rum.

Allt oftare ställs även krav på kvalitet i servicen, både vad avser öppettider, tjänsteinnehåll och hur tjänsterna tillhandahålls eller utförs. Är det t.ex. möjligt att även med ett funktionshinder att ta del av ett serviceutbud? Fungerar tele- och dataförbindelser utan återkommande avbrott? Sker hämtning och sändning av post på sådana tider att de passar företagens behov av leveranser? Är öppettiderna sådana att det går att utföra ärenden efter arbetsdagens slut? Långa kö- eller handläggningstiderna kan göra att tillgängligheten uppfattas som dålig även om servicen tillhandahålls i närområdet eller är åtkomlig via Internet. Tillgänglighet är därför ett mycket mångfacetterat begrepp beroende på vilka aspekter som läggs in i det enskilda fallet.

Många tjänster i samhället kan idag skötas via Internet eller med andra moderna tekniska hjälpmedel. Andra tjänster eller behov kräver däremot fysisk tillgänglighet, dvs. en människa måste kunna förflytta sig till en plats där tjänsten tillhandhålls eller erbjuds, t.ex. en arbetsplats, ett apotek, en skola eller en vårdcentral. Fysisk tillgänglighet kan alltså kopplas till avstånd men även till de resurser människor (eller företag) har för att överbrygga avstånd, exempelvis tillgång till bil eller kollektivtrafik, transporter, kunskap, teknikmedvetenhet eller betalningsförmåga.

När Tillväxtanalys i denna delrapport beskriver tillgänglighet är det i första hand geografisk tillgänglighet till en viktig servicefunktion som avses. Rapporten belyser utveckling och tillgänglighet för ett urval av viktiga servicefunktioner i olika delar av landet. Både kommersiell och offentlig service beskrivs i rapporten.

Tillväxtanalys redovisar årligen utvecklingen för de serviceslag som bedöms som mest intressanta och aktuella medan andra serviceslag följs upp med längre tidsintervall. Tillväxtanalys har i denna rapport valt att redovisa fakta och statistik kring följande centrala serviceslag; drivmedel, dagligvaror, apotek och apoteksombud, bankomater, vårdcentraler, postservice och grundskolor. Vad som är möjligt att redovisa begränsas i första hand av tillgänglig data.

1.3 Utvecklingen under senare år

Tillväxtanalys (och tidigare Glesbygdsverket) har följt utveckling och tillgänglighet till service sedan mitten av 1990-talet och redovisat detta i årliga rapporter.

Utvecklingstrenden har gått mot en i generella termer försämrad tillgänglighet till service i de flesta gles- och landsbygdsområden. Även i många större orter och stadsdelar har utvecklingen lett till färre serviceställen, bl.a. genom satsningar på stordriftsfördelar, effektivisering och större enheter, ofta i externa lägen utanför centrum. Tillgängligheten i tätorter har dock inte påverkats på samma sätt som i många gles- och landsbygder.

På både drivmedel- och dagligvarusidan har marknaderna och butiksnätet genomgått en mycket tydlig omstrukturering. På dagligvarusidan har effekterna av denna förändringsprocess kunnat skönjas sedan lång tid. På drivmedelssidan är det först under de senaste åren som effekterna på tillgängligheten till drivmedel blivit riktigt tydliga. Utvecklingen, med färre försäljningsställen för bensin och diesel som följd, har i vissa områden nått så långt att en vidare utglesning av servicenätet skulle innebära stora praktiska problem. Som en reaktion på detta har en rad nya aktörer inträtt på marknaden och förändringarna under det senaste året har bl.a. av detta skäl varit relativt begränsade. Nya tekniska genombrott, såsom nya bränslen och bränsleeffektivare bilar, kommer med stor sannolikhet att påverka utvecklingen på drivmedelsmarknaden under lång tid. På dagligvarusidan ökar e-handeln med dagligvaror långsamt och utgör ännu endast cirka en halv procent av den totala försäljningen inom sektorn.[3]

Inom några områden kan vi dock se en delvis annan utveckling. Förutsättningarna för både apotek och vårdcentraler har förändrats genom politiska beslut. På apoteksområdet avvecklades statens monopol under år 2009, vilket har inneburit en stor ökning av antalet apotek, men framför allt av försäljningsställen för receptfria läkemedel. Införandet av det fria vårdvalet har också lett till en markant ökning av antalet vårdcentraler i landet som helhet med ökade möjligheter för många människor att välja vårdcentral. Det finns dock tydliga skillnader mellan olika områdestyper och olika delar av landet.

Även statens monopol på bilbesiktning har upphört fr.o.m. den 1 juli 2010. Här syns ännu inga stora effekter vilket troligen till stor del kan förklaras av att det funnits en osäkerhet om reformens politiska fortlevnad. Regeringen har vidtagit åtgärder för att påskynda en ur regeringens synvinkel önskvärd utveckling.

Fakta om utveckling under det senaste året och tillgänglighet för berörda serviceslag redovisas under respektive rubrik i den följande delen av rapporten.

1.4 Modeller för redovisning

Tillväxtanalys har regeringens uppdrag att beskriva redovisa och analysera den regionala utvecklingen i alla delar av Sverige, både gles- och landsbygder och städer. Tillväxtanalys utvecklar löpande både sättet att redovisa utveckling och tillgänglighet och antalet serviceslag utifrån vad som anses intressant och politiskt relevant. I utvecklingsarbetet ingår också att anpassa metoder, verktyg och redovisningar efter nya krav och förutsättningar, både verksamhetsmässiga som tekniska.

För att på ett tillförlitligt sätt kunna beskriva tillgänglighet till service och arbetsmarknad m.m. i olika typer av områden, dvs. hela skalan från stora städer till glest befolkade områden, behövs en modell som är anpassad till sådana nya tekniska krav och förutsättningar. För att bättra kunna svara upp mot dessa krav har Tillväxtanalys utvecklat en modell för indexerad tillgänglighet.[4]

Indexmodellen har sin grund i Glesbygdsverkets områdestypsdefinition som delar in landet i glesbygder, tätortsnära landsbygder och tätorter. Glesbygdsverkets definition utgår från orter med 3 000 invånare och mer. Dessa orter, inklusive ett pendlingsomland på 5 minuter, definieras som tätorter. Områden med 5-45 minuters pendlingsavstånd utanför tätorterna kallas tätortsnära landsbygder och områden som har över 45 minuters avstånd

[3] *L. Glans, O. Johansson (2011).*
[4] *Tillväxtanalys 2010. Working paper/PM 2010:10. Tillgänglighet till tätorter av olika storlekar – Modellering genom indexerad tillgänglighet. (se även sid 13)*

till närmaste tätort definieras som glesbygder. Glesbygdsverkets modell togs ursprungligen fram för att kunna särskilja gles- och landsbygder från tätorter ur ett tillgänglighetsperspektiv. Glesbygdsverkets modell har använts frekvent i många sammanhang genom åren för att beskriva och redovisa utvecklingen av tillgängligheten till bl.a. service och arbetsmarknad.

I Tillväxtanalys indexmodell delas landet in i fem klasser utifrån närheten till tätorter av olika storlek eller graden av tillgänglighet till dessa. Liksom Glesbygdsverkets modell är indexmodellen oberoende av administrativa gränser. Indexmodellen tar, till skillnad från Glesbygdsverkets modell där alla tätorter, oberoende av storlek, jämställs, hänsyn till tillgängligheten till tätorter av olika storlek. Indexmodellen ger därför en mer nyanserad bild av tillgängligheten än indelningen i områdestyperna tätort, tätortsnära landsbygder och glesbygder. Tillgängligheten till stora tätorter med en god servicenivå och ett brett utbud ges därför en större tyngd i indexmodellen.

I denna rapport redovisas tillgänglighet för första gången i detta sammanhang även med hjälp av indexmodellen. För att läsarna ska känna igen sig används även Glesbygdsverkets modell på samma sätt som tidigare. Tanken bakom detta är att successivt introducera indexmodellen och då även kunna fånga upp synpunkter på modellens utformning, brister och förtjänster.

Figur 2 Tillgänglighetsindex

Tillgänglighetsindex

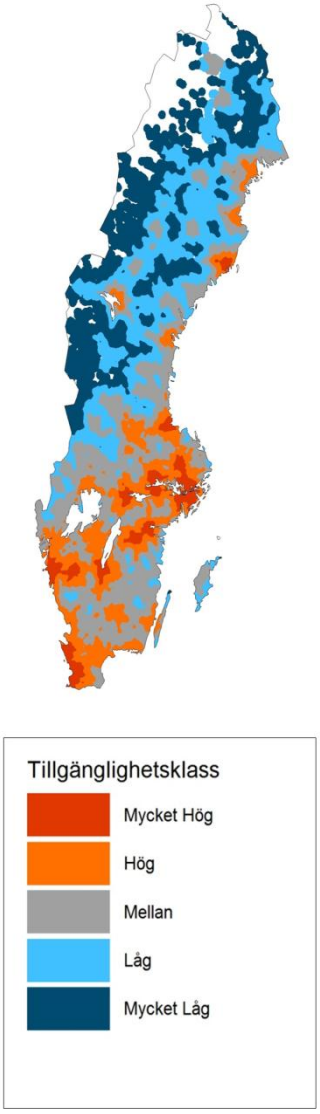

Tillväxtanalys har arbetat fram ett verktyg för att möjliggöra inomregionala analyser. Modellen är framtagen i syfte att identifiera områden med liknande förutsättningar vad gäller tillgänglighet, i det här fallet definierat som avstånd med bil på farbara vägar. Liksom i Glesbygdsverkets definition är utgångspunkten tätorter, men istället för att utgå från endast en tätortsstorlek möjliggör modellen att flera tätortsstorlekar tas med i beräkningen, i detta fall tätorter med minst 200, minst 1 000, minst 3 000, minst 30 000 samt minst 60 000 invånare. Avståndet till varje tätortsstorlek beräknas och indexeras utifrån avståndet till tätorten. Den befolkade ruta som har det längsta avståndet från tätorten får indexvärde 100 och den som har det kortaste avståndet får värdet 0. Eftersom människan har begränsningar i sina möjligheter att röra sig över rum och tid har en gräns vid 45 minuter gjorts i beräkningarna, baserat på en tänkt längsta dagpendlingstid, vilket innebär att de områden som ligger över 45 minuter från tätorten får automatiskt indexvärde 100. Indexen för de olika tätortsstorlekarna summeras sedan, vilket ger ett indexvärde mellan 0-500 där 0 representerar områden med den högsta tillgängligheten till tätorter och 500 den lägsta. I kartan till vänster har det summerade indexet delats in i intervall om 100 (400-500 = Mycket låg tillgänglighet, till 0-100 = Mycket hög tillgänglighet).

Att se landsbygder och städer längs en skala av ökande respektive minskande tillgänglighet är dock inte nödvändigtvis den bästa eller den enda möjligheten att återge urbana och rurala utvecklingskarakteristika. I detta sammanhang anses dock tillgänglighetsindexeringen som en tillräckligt bra metod för att nyansera inomregionala skillnader utan att därför låsa sig definitionsmässigt i det svårfångade begreppsparet *urban-rural*.

För en utförlig beskrivning av tillgänglighetsindexet se underlagsrapporten *Tillgänglighet till tätorter av olika storlekar – modellering genom indexerad tillgänglighet. (Tillväxtanalys, 2010)*

2 Dagligvaror

2.1 Utvecklingen på området

Tillväxtanalys och tidigare Glesbygdsverket har följt utvecklingen av antalet dagligvarubutiker under en följd av år. En genomgående trend under denna tidsperiod är att antalet butiker blivit färre för varje år. Bakgrunden till dessa förändringar är framför allt den omstrukturering av marknaden som pågått under perioden.

Tillväxtanalys analyser av utvecklingen under det senaste året visar på en delvis annan utveckling. Under det senaste året minskade antalet dagligvarubutiker endast marginellt, nedgången var totalt sett endast 0,1 procent. Detta kan jämföras med utvecklingen under åren dessförinnan. Mellan år 2009 och 2010 minskade antalet butiker med cirka 1 procent och under de två närmast föregående åren var minskningen knappt 2,5 procent per år. Sedan år 1996 har antalet dagligvarubutiker i landet som helhet minskat med över 23 procent.

Även om antalet butiker varit ganska stabilt under det allra senaste året så varierar utvecklingen mellan olika butikstyper och mellan områden. Förändringarna av butiksnätet framgår av Tabell 1 och Tabell 2 nedan. Antalet små eller mindre butiker, här benämnt ”övriga dagligvarubutiker”, har minskat kraftigt i antal under hela mätperioden. Av tabellen framgår att denna butikskategori minskat med mer än 67 procent sedan år 1996. Under det senaste året var nedgången cirka 2,7 procent.

Antalet butiker i övriga kategorier, med undantag av *trafikbutiker och butiker minst 800 m^2 som ej är stormarknad*, har däremot ökat sett över hela mätperioden. Trafikbutikerna har minskat i antal under flera års tid och under det senaste året med hela 10 procent. Nedgången kan ses som en följd av förändringarna på drivmedelsmarknaden. Antalet *servicebutiker* har dock ökat med närmare 8 procent under det senaste året.

Tabell 1 Antal dagligvarubutiker per butiksform 1996-2011

				Förändr. 1996-2011	
Butiksform	**1996**	**2010**	**2011**	**antal**	**%**
Butiker minst 400 m^2	1 994	2 044	2 071	77	3,9
Stormarknad minst 2 500 m^2	*76*	*150*	*155*	79	*103,9*
Butiker minst 800 m^2					
ej stormarknad	*847*	*809*	*809*	-38	*-4,5*
Butiker 400-799 m^2	*1 071*	*1 085*	*1 107*	36	*3,4*
Övriga dagligvarubutiker	3 051	1 017	989	-2 062	-67,6
Service- och trafikbutiker	2 124	2 433	2 428	304	14,3
Servicebutiker	*1 084*	*1 340*	*1 445*	361	*33,3*
Trafikbutiker	*1 040*	*1 093*	*983*	-57	*-5,5*
Totalt	7 169	5 494	5 488	-1 681	-23,4

Källa: Delfi Marknadspartner, Tillväxtanalys bearbetning

De allra största butikerna, med en säljyta på över 2 500 m^2, fortsätter att öka i antal och har mer än fördubblats sedan år 1996. Under det senaste året har det tillkommit 5 butiker,

vilket motsvarar en ökning med drygt 3 procent. Många av dessa stora butiker är lokaliserade i externa köpcentrum tillsammans med annan detaljhandel. Butikerna har ofta även ett brett utbud av andra varor än dagligvaror i sina sortiment.

Av Tabell 2 nedan framgår förändringarna fördelat på områdestyper och regioner i landet. De största relativa förändringarna per områdestyp har sedan mitten av 1990-talet skett i tätortsnära landsbygder. I glesbygdsområden i regionen *skogslänen övrigt* har förändringarna varit allra störst, i dessa områden har antalet dagligvarubutiker minskat med 48 procent sedan mitten av 1990-talet. Förändringarna har varit minst i *storstadsregioner*. Under det senaste året minskade antalet butiker i tätortsnära landsbygder respektive glesbygder med drygt 2 procent.

Tabell 2 Antal dagligvarubutiker per områdestyp och region 1996-2011

					Föränd. 1996-2011	
Områdestyp	**Region**	**1996**	**2010**	**2011**	**Antal**	**%**
Glesbygd	Skogslänens inland	327	236	231	-96	-29,4
	Skogslänen övrigt	79	41	41	-38	-48,1
	Storstadsregioner	49	42	42	-7	-14,3
	Övriga Sverige	39	24	21	-18	-46,2
	Totalt	**494**	**343**	**335**	-159	**-32,2**
Tätortsnära landsbygd	Skogslänens inland	147	89	87	-60	-40,8
	Skogslänen övrigt	525	316	306	-219	-41,7
	Storstadsregioner	226	156	158	-68	-30,1
	Övriga Sverige	1 146	710	693	-453	-39,5
	Totalt	**2 044**	**1 271**	**1 244**	-800	**-39,1**
Tätort	Skogslänens inland	154	122	121	-33	-21,4
	Skogslänen övrigt	829	619	620	-209	-25,2
	Storstadsregioner	1 861	1 630	1 640	-221	-11,9
	Övriga Sverige	1 787	1 509	1 528	-259	-14,5
	Totalt	**4 631**	**3 880**	**3 909**	-722	**-15,6**
Riket		7 169	5 494	5 488	-1 681	**-23,4**

Källa: Delfi Marknadspartner, Tillväxtanalys bearbetning

Som framgår av Tabell 1 har förändringarna inneburit att de stora butikerna ökat i antal medan de mindre butikerna blivit färre sedan mitten av 1990-talet. Krav på effektiviseringar inom handeln, befolkningsutveckling och förändrade bosättningsstrukturer, en ökad mobilitet och ändrade köpbeteenden är bidragande orsaker till utvecklingen. Den förändrade butiksstruktur som vuxit fram har påverkat mindre butikers möjligheter att konkurrera med det utbud och de priser som erbjuds av stora butiker i stadskärnor eller externa handelsområden.

Utvecklingen under det allra senaste året kan tyda på att marknaden stabiliserats och att förändringarna stannat av, men i glesbygder och många tätortsnära landsbygder har utvecklingen även under det senaste året varit negativ. Detta tyder på att marknaden alltjämt är under förändring och att de förändringsmönster som setts under en lång tid

fortsätter. Länens arbete med regionala serviceprogram och stöd till kommersiell service kan dock ha bromsat den negativa utvecklingen. Många små butiker brottas emellertid med lönsamhetsproblem vilket kan innebära att en del av dessa kan komma att läggas ned när nuvarande butiksägare slutar. Det finns därför en tydlig risk att utvecklingen även de närmaste åren kommer att ha negativa inslag sett i ett tillgänglighetsperspektiv.

I *Befolkning, service och företagande i Sveriges gles- och landsbygder 2009* förs en något längre diskussion om utvecklingen inom dagligvaruhandeln och detaljhandeln i stort.[5]

2.2 Tillgänglighet till dagligvaror

Med ett glesare butiksnät har avstånden till närmaste butik ökat i många delar av landet. Effekterna för tillgängligheten av en nedlagd butik ökar i takt med utglesningen då avstånden mellan kvarvarande serviceställen blir allt längre.

I Tabell 3 visas tillgängligheten till dagligvarubutiker per områdestyp år 2011och i bilaga 3 visas hur tillgängligheten förändrats mellan år 2002 och 2011 i de olika länen. Av tabellerna framgår att antalet personer som har mellan 10 och 20 minuter med bil till den närmaste butiken har ökat med över 35 000 sedan år 2002. Drygt 7 700 personer har längre än 20 minuters bilfärd till den närmaste butiken, vilket är en ökning med cirka 2 300 personer sedan år 2002 men en liten förbättring sedan föregående år. Antalet personer med längre än 30 minuter till den närmaste butiken har ökat cirka 75 personer sedan 2010 och med drygt 400 personer sedan 2002. De längsta avstånden berör främst boende i gles- och landsbygder i Norrbotten och Västerbotten, men även i Dalarnas- och Jämtlands län finns det personer som har mer än 30 minuter till den närmaste butiken.

Tabell 3 Tillgänglighet till dagligvarubutiker år 2011. Antal personer per områdestyp

Avstånd i tid med bil

Områdestyp	**5-10 min**	**10-20 min**	**20-30 min**	**30-40 min**	**40 min eller mer**
Glesbygd	23 042	18 726	3 708	902	347
Tätortsnära landsbygd	616 999	125 106	2 725	33	0
Tätort	98 750	1 077	0	0	0
Riket	738 791	144 909	6 433	935	347

Tillgänglighetsberäkningarna är gjorda med utgångspunkt i befolkningssiffror för år 2010. Exklusive skärgårdsbefolkning.

Källa: Delfi Marknadspartner, Tillväxtanalys bearbetning

Butiker i gles- och landsbygdsområden är ofta strategiska servicepunkter med ett brett utbud av service och ombudstjänster. För att förstärka och stödja arbetet med kommersiell och offentlig service i Sveriges gles- och landsbygder har alla län regeringens uppdrag att genomföra regionala serviceprogram under åren 2010-2013. Tillväxtanalys har Regeringens uppdrag att utvärdera de regionala serviceprogrammen, ett uppdrag som sträcker sig fram till våren 2014.

[5] *Tillväxtanalys. Befolkning, service och företagande i Sveriges gles- och landsbygder 2009.*

3 Drivmedel

3.1 Datainsamling

Tillväxtanalys inledde under år 2009 ett omfattande och genomgripande arbete med att uppdatera och förbättra det statistiska underlaget på drivmedelsområdet. Ambitionen har varit att ta fram en heltäckande och tillförlitlig bild av drivmedelsstationernas totala antal och geografiska placering. I arbetet har ingått att kvalitetssäkra underlaget i samverkan med servicehandläggare på länsstyrelser, självstyrelseorgan och berörda regionala samverkansorgan, framför allt vad avser förändringar i gles- och landsbygdsområden. Tillväxtanalys har årligen uppdaterat det statistiska underlaget utifrån de förändringar som skett.

Den statistik som fanns tidigare har inte varit tillräckligt bra för att tillgodose Tillväxtanalys behov. Uppgifter om de stora oljebolagens stationsnät har visserligen funnits tillgänglig genom respektive bolag och Svenska Petroleum & Biodrivmedel Institutet (SPBI) har dessutom publicerat aggregerad information om antalet stationer i de stora bolagens nät. Dessa underlag har dock inte varit heltäckande, framför allt har det saknats uppgifter om mindre bolag och stationer utanför de största oljebolagens stationsnät. I gles- och landsbygdsområden drivs många drivmedelsstationer av mindre företag eller föreningar som ofta har andra leverantörer än något av de stora oljebolagen. Dessa s.k. ”vita mackar har under de senaste åren fått en allt större betydelse för tillgängligheten till drivmedel i många gles- och landsbygdsområden. Tillväxtanalys arbete och de regionala myndigheternas kunskaper och lokalkännedom har därför på ett påtagligt sätt bidragit till att förbättra det statistiska underlaget.

Genom det arbete som inleddes under år 2009 har Tillväxtanalys numera ett bra statistiskt grundunderlag att utgå från. Uppdateringen av underlaget har detta år inriktats på att, med fokus på gles- och landsbygdsområden, fånga in de förändringar som skett under det senaste året. Uppdaterade underlag över oljebolagens stationsnät har inhämtats från respektive bolag och utgör huvudkälla för den uppdatering som gjorts. Kompletterande underlag har inhämtats från servicehandläggarna på berörda regionala myndigheter.

Tillväxtanalys bedömning är att det underlag som nu finns tillgängligt är av sådan kvalitet att det ger en god aktuell bild av tillgänglighet till drivmedel i olika delar av landet.

3.2 En förändrad marknad

Omstruktureringen av drivmedelsmarknaden har pågått under lång tid, men det är först under de senaste åren som effekterna för drivmedelsförsörjningen blivit tydliga i stora delar av landet. Omstruktureringen har bl.a. inneburit att de största bolagen genomfört stora förändringar i sina stationsnät. Antalet obemannade stationer har vuxit kraftigt och många mindre stationer med lägre lönsamhet har avvecklats. Det har även skett ägarförändringar hos några av de stora oljebolagen, förändringar som påverkat stationsnätens utbredning och omfång. Flera kända varumärken har profilerats om eller bytt ägare med ny profil ut mot kunderna.

En låg lönsamhet inom branschen anges som en huvudorsak till den kraftiga omstruktureringen och de stora förändringarna under senare år. Den s.k. pumplagen,[6] med

[6] *Lag om skyldighet att tillhandahålla förnybara bränslen (SFS2005:1248).*

krav på försäljning av även ett förnybart bränsle, har också haft betydelse för utvecklingen. De större oljebolagen har i många fall ansett det olönsamt att investera i nya bränslepumpar på små stationer och istället avvecklat dessa stationer i förtid. Många små företag som drivs av enskilda bensinhandlare har dessutom på grund av låg lönsamhet haft svårigheter att kunna finansiera de investeringar som lagstiftningen ställer krav på. Ett stort antal berörda stationsägare har också fått tidsbegränsade dispenser för genomförande av investeringarna.

Tillväxtanalys gjorde på uppdrag av Regeringskansliet under våren 2010 en analys av vilka effekterna skulle bli om de stationer som vid tidpunkten hade tidsbegränsade dispenser skulle tvingas stänga. Analyserna visade på vissa negativa effekter för tillgängligheten i gles- och landsbygdsområden vid nämnda scenario, trots att de allra minsta stationerna enligt lagtexten är undantagna från kraven på kompletterande investeringar.

En stor del av stationerna, framför allt i glesbygdsområden, men många även i landsbygdsområden, omfattas alltså inte av kraven i pumplagen. Omstruktureringen av marknaden har emellertid pågått under flera år och många av de minsta och minst lönsamma stationerna har redan lagts ned. De största negativa effekterna för många gles- och landsbygder har därför troligen redan slagit igenom. Tillväxtanalys menar därför att pumplagen inte varit avgörande för utvecklingen utan att huvudorsakerna till de stora marknadsförändringarna under senare till största delen har andra orsaker. Pumplagen har dock med stor sannolikhet till viss del påskyndat utvecklingen genom att redan olönsamma stationer lagts ned tidigare än vad som annars skulle varit fallet.

Transportstyrelsen har under våren 2011 haft Regeringens uppdrag att göra en översyn av dispensförfarandet enligt pumplagen.[7] Transportstyrelsen föreslår i rapporten bl.a. att bränslesäljare i glesbygd med årsvisa försäljningsvolymer under 2 000 m^3 bensin eller diesel undantas från skyldigheten att tillhandahålla ett förnybart bränsle. Ärendet bereds för närvarande inom Regeringskansliet med avsikt att Regeringen ska vidta åtgärder eller lämna förslag som innebär att dispenserna från pumplagens sista steg ska permanentas.[8] Regeringen har i början av november 2011 dock inte fattat beslut i frågan.

Sett över ett längre tidsperspektiv har den tekniska utvecklingen också lett fram till modernare och bränslesnålare bilar med större tankkapacitet än tidigare. Om det är möjligt att köra 100 mil istället för 50 mil innan bränsletanken är tom minskar också behovet av ett finmaskigt stationsnät.

Omstruktureringen av marknaden, med en påtaglig minskning av antalet försäljningsställen för bensin och diesel som följd, har emellertid haft en stor inverkan på tillgängligheten till drivmedel i framför allt gles- och landsbygdsområden i stora delar av landet. Antalet försäljningsställen har även minskat i tätorter men i tätorter finns ofta alternativa försäljningsställen som begränsar effekterna för tillgängligheten.

En låg servicenivå påverkar på ett tydligt sätt förutsättningarna för både företag och boende. Kollektivtrafiken är i de flesta fall dåligt utbyggd i gles- och landsbygder. Tillgång till bil för arbetsresor, serviceärenden och fritidssysselsättningar är därför oftast en nödvändighet. Många företag som verkar på den lokala marknaden är direkt beroende av möjligheterna att kunna tanka sina fordon i närområdet. Andra företag, t.ex. inom turistnäringen, kan indirekt påverkas genom försämrad servicenivå för sina kunder.

[7] *Transportstyrelsen (2009). Översyn av dispensförfarandet enligt Pumplagen med tillhörande författningsförslag.*
[8] *Proposition 2011/12:1 utgiftsområde 19.*

I gles- och landsbygder finns drivmedelspumpar ofta i anslutning till en dagligvarubutik. Om bensinpumparna försvinner drabbas indirekt även dagligvarubutikerna, men även annan service kan påverkas på ett negativt sätt eftersom många stationer eller servicepunkter med bensin och dagligvaror även tillhandahåller ett brett urval av andra servicetjänster. Ett glesare nät av stationer är också negativt ur både miljösynpunkt och ur ett säkerhets- och beredskapsperspektiv.

Som en reaktion på utvecklingen och en försämrad lokal tillgänglighet till drivmedel har det också växt fram nya aktörer och lokala lösningar i många orter och områden för att tillgodose behovet av en tillgänglig service. I gles- och landsbygdsområden har mindre lokala eller regionala aktörer breddat sin tidigare verksamhet med leveranser till mindre stationer. Företag som tidigare enbart varit leverantörer av eldningsolja till hushåll eller diesel till stora fordon och åkerier har i flera fall blivit alternativa leverantörer till nystartade mackar eller till stationer där tidigare leveransavtal upphört. Det är även möjligt för privatbilister att tanka diesel på många befintliga stationer som i första hand riktar sig mot större fordon. På lokal nivå kan sådana stationer ha stor betydelse ur tillgänglighetssynpunkt.

Kraven på sanering av marken när en verksamhet upphör, kan också försvåra övertagandet av en nedlagd station, eftersom saneringsansvaret riskerar att överföras till de potentiellt nya ägarna. Svensk Bensinhandel genomför för närvarande ett projekt för att hitta lösningar på hur saneringen av gamla anläggningar ska kunna finansieras.

Nya tekniska genombrott, såsom nya bränslen och bränsleeffektivare bilar, kommer med stor sannolikhet under lång tid framåt, att påverka utvecklingen på drivmedelsmarknaden. Utvecklingen, med färre försäljningsställen för bensin och diesel som följd, har åtminstone i vissa områden dock nått så långt att en vidare utglesning av servicenätet inte är funktionellt möjlig.

3.3 Utvecklingen på området

3.3.1 Konventionella drivmedel

Den strukturomvandling av drivmedelsmarknaden som har pågått under flera år har inneburit stora förändringar och i många gles- och landsbygder har effekterna för tillgängligheten varit märkbara.

Under det senaste året har emellertid marknaden stabiliserats och förändringarna har mattats av. Det sker dock alltjämt förändringar på området som kan få betydelse för tillgängligheten även om de största förändringarna och de mest negativa effekterna troligen redan inträffat. Utvecklingen ur ett tillgänglighetsperspektiv ser därför ljusare ut än under de senaste åren.

Tillväxtanalys analyser visar att det vid avstämningstillfället hösten 2011 fanns drygt 3 400 drivmedelsstationer där det går att tanka personbilar med antingen bensin eller diesel. Vid motsvarande tid 2010 var antalet drygt 3 500, dvs. en minskning med 2 procent under ett år. Mellan åren 2009 och 2010 minskade antalet försäljningsställen med cirka 4 procent under ett år. Nedgången i antalet försäljningsställen under det allra senaste året har alltså varit mindre än under närmast föregående år.

Svenska Petroleum & Biodrivmedel Institutet (SPBI) publicerar årligen statistik över utvecklingen av antalet försäljningsställen. Underlaget ger en god översiktlig bild av utvecklingen på nationell nivå, däremot saknas effekter av strukturomvandlingen för

enskilda län eller olika delar av landet. Mindre bolag och enskilda försäljningsställen utanför de större tätorterna, s.k. ”vita mackar”, saknas också i underlaget.[9]

SPBI: s statistik visar att antalet försäljningsställen för bensin och diesel minskade med cirka 1,8 procent under 2010. Under de två åren dessförinnan var nedgången betydligt större, cirka 9,5 procent per år. Även detta underlag tyder på att marknaden har stabiliserats. Utvecklingen verkar ha gått in i en ny fas där förändringarna i de stora bolagens stationsnät troligen kommer att bli betydligt mindre under de närmaste åren.

Tillväxtanalys underlag innehåller, till skillnad från underlaget från SPBI, även information om försäljningsställen som inte är knutna till de stora bolagen, t.ex. sådana mackar som startats upp på orter där något av de stora bolagen lagt ned sin verksamhet. I underlaget ingår även mindre bolag med enstaka eller ett fåtal försäljningsställen. Tillväxtanalys underlag är därför mer komplett, vilket är viktigt framför allt vid studier av tillgänglighet i glesare delar av landet. Förändringarna framgår av Tabell 4 nedan.

Tabell 4 Antalet drivmedelsstationer per områdestyp 2009-2011

Områdestyp	2009	2010	2011	Förändring 2009-2011	
				Antal	Procent
Glesbygd	220	219	226	6	2,7
Tätortsnära landsbygd	1 004	972	943	-61	-6,1
Tätort	2 434	2 315	2 265	-169	-6,9
Totalt	3 658	3 506	3 434	-224	-6,1

Källa: Tillväxtanalys

Tillväxtanalys underlag ger även möjlighet att studera förändringar i olika områdestyper. De största relativa förändringarna sedan år 2009 har skett i tätorter, följt av tätortsnära landsbygder. Under det allra senaste året har dock antalet försäljningsställen i glesbygd ökat med drygt 3 procent eller 6 försäljningsställen. Förändringarna i absoluta tal är små men trenden är trots allt positiv och visar att marknaden har stabiliserats. De nya aktörer och de nya lokala lösningar som etablerats på många orter för att tillgodose behovet av en tillgänglig service efter de stationer eller försäljningsställen som försvunnit ligger bakom denna positiva utveckling. Kommande uppföljningar av utvecklingen kommer att visa om denna positiva trend är bestående.

3.3.2 Förnybara drivmedel

För förnybara drivmedel finns statistik över försäljningsställen som varit möjlig att fördela på områdestyper. Av Tabell 5 och Figur 3 framgår antalet försäljningsställen för E85 och fordonsgas. Antalet försäljningsställen för E85 har fortsatt att öka under det senaste året men i en betydligt lägre takt än tidigare år. Antalet försäljningsställen för fordonsgas i tätorter har ökat med cirka 7 procent under det senast året. Möjligheten att tanka fordonsgas saknas dock nästan helt i glesbygder och tätortsnära landsbygder och, med ett undantag, helt i Norrlands inland medan E85 i viss mån finns tillgänglig även utanför tätorterna.

[9] *”Vita mackar” är de mackar som köper drivmedel från olika bolag och som inte är knutna till en särskild kedja.*

Tabell 5 Antal miljödrivmedelsstationer per områdestyp 2011.

Områdestyp	E85	Fordonsgas
Glesbygder	31	-
Tätortsnära landsbygd	199	3
Tätorter	1494	126
Totalt	1724	129

Källa: www.fordonsgas.se och www.etanol.nu, Tillväxtanalys bearbetning

Figur 3 Drivmedelsstationer med möjlighet att tanka miljöbränslen 2011

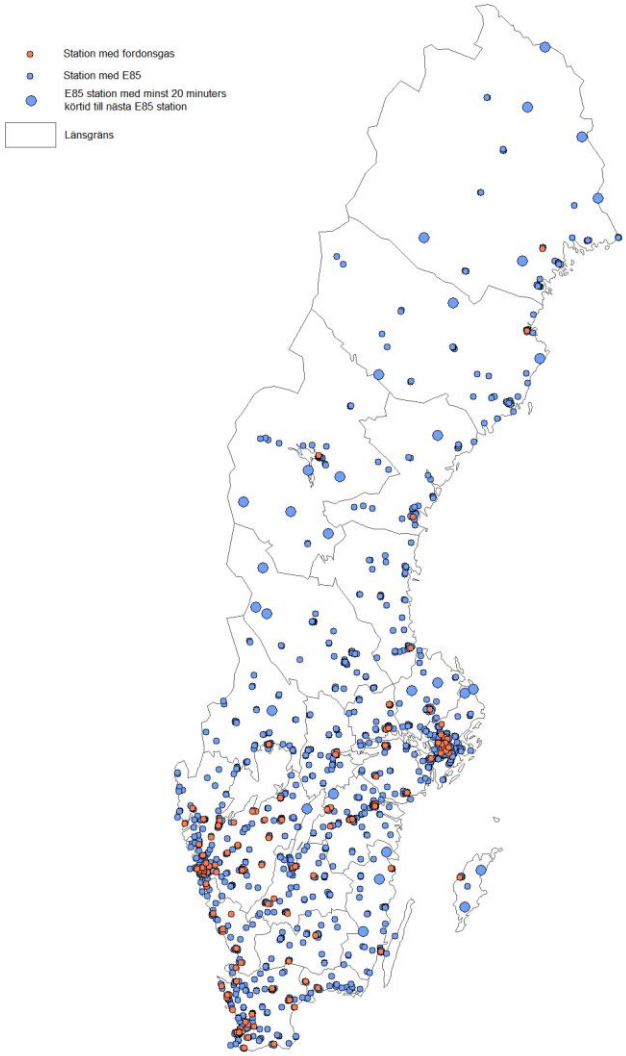

Källa: www.fordonsgas.se och www.etanol.nu, Tillväxtanalys bearbetning

3.4 Tillgänglighet till bensin och diesel

Tillväxtanalys analyser visar att tillgängligheten varierar stort, såväl mellan olika delar av landet som inomregionalt. Av genomförd kartläggning framgår att 240 000 personer har mer än 10 minuter till det närmaste tankstället för bensin eller diesel. Huvuddelen av dessa,

86 procent eller cirka 207 000 personer, är bosatta i tätortsnära landsbygder och drygt 28 000 är bosatta i glesbygder.

Knappt 11 700 personer har mer än 20 minuter till det närmaste tankstället, vilket är en minskning med cirka 2 000 personer eller närmare 15 procent sedan föregående år. Förbättringarna har i huvudsak skett i glesbygder där också drygt hälften, eller ungefär 6 200 personer av dessa personer är bosatta.

Knappt 1 400 personer har längre än 30 minuter till den närmaste drivmedelsstationen, även huvuddelen av dessa är bosatta i glesbygdsområden. Här är förändringarna sedan föregående år små.

Tabell 6 Tillgänglighet till drivmedelsstationer 2011**. Antal personer per områdestyp.

Områdestyp	**Befolkning 2010***	**5-10 min**	**10-20 min**	**20-30 min**	**30-40 min**	**40 min-w**
Glesbygd	138 352	25 142	22 257	5 037	907	249
Tätortsnära landsbygd	1 969 323	697 816	201 561	5 268	199	0
Tätort	7 276 359	225 147	5 097	0	0	0
Riket	9 384 034	948 105	228 915	10 305	1 106	249

Exklusive skärgårdsbefolkning.Försäljning av bensin och/eller diesel för personbil.*

Källa: Tillväxtanalys

Tillgängligheten i tätorter är god, endast 2 procent av dem som har längre än 10 minuter till det närmaste tankstället är bosatta i tätortsområden, och längre avstånd än så förekommer inte över huvud taget i denna områdestyp. Här är effekterna av omstruktureringen små, trots att antalet drivmedelsstationer minskat även i dessa områden.

Som framgår ovan av de två senaste årens utveckling tyder mycket på att strukturförändringarna har mattats av. Små försäljningsställen med låga volymer och låg lönsamhet gör dock att strukturen i många områden är väldigt sårbar. I många områden är bilen en nödvändighet för arbete och en fungerande vardag. Kollektivtrafiken är ofta dåligt utbyggd och har en låg turtäthet och är därför inte anpassad till arbetspendling. Möjligheten att kunna göra insatser för att motverka låg tillgänglighet i områden där förutsättningarna försämras är därför även fortsättningsvis av stor betydelse för boende och näringsliv.

I bilaga 4 redovisas tillgängligheten till drivmedelsstationer fördelat på län. De längsta avstånden berör främst boende i gles- och landsbygder i de tre nordligaste länen Jämtland, Norrbotten och Västerbotten, men även i Västra Götalands-, Värmlands-, Dalarnas- och Gävleborgs län finns människor med mer än 30 minuter till den närmaste drivmedelsstationen.

Figur 4 Skillnad i tidsavstånd mellan den närmaste och näst närmaste drivmedelsstationen 2011

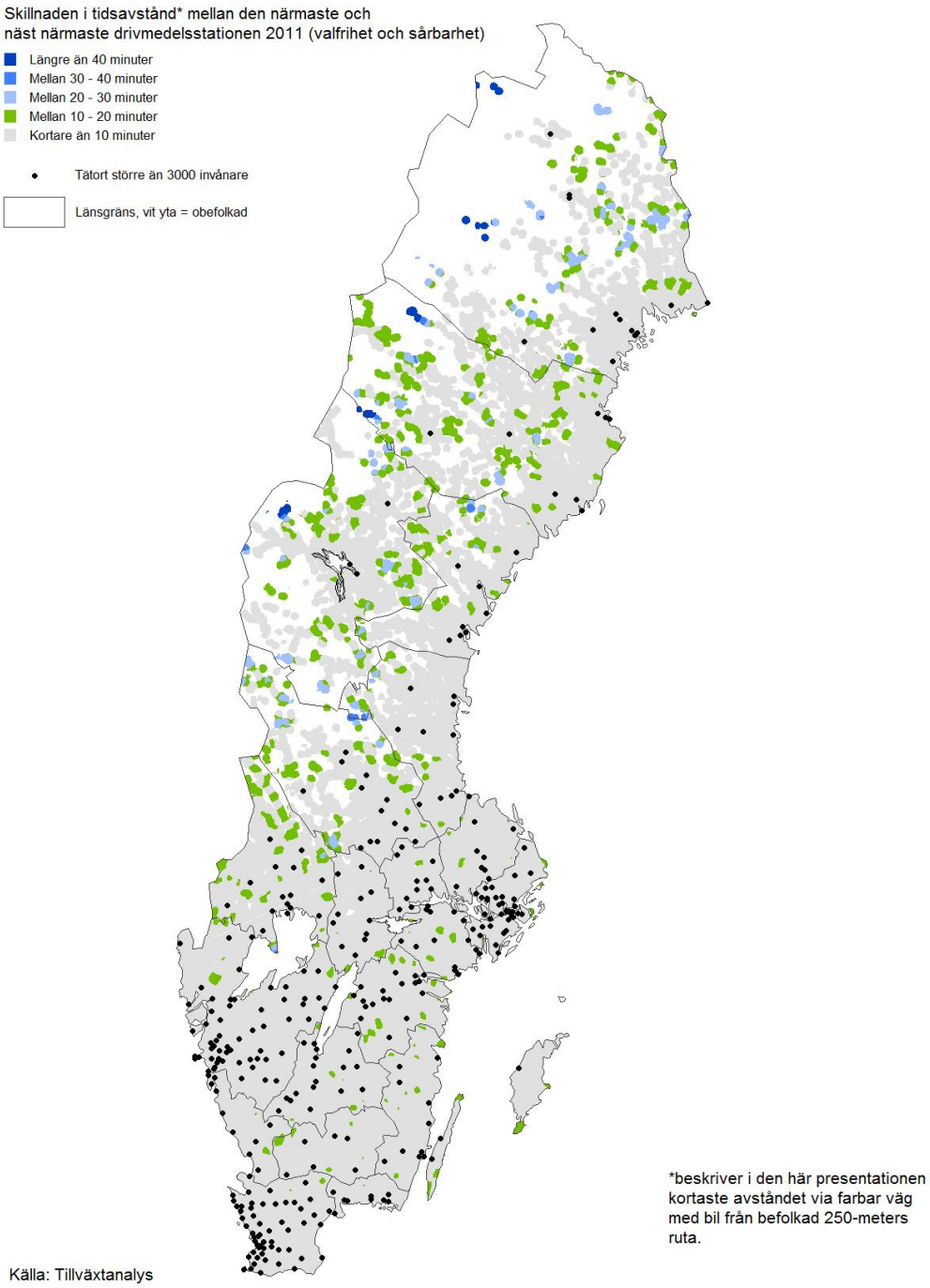

4 Apotek och apoteksombud

4.1 Bakgrund

Den 1 juli 2009 öppnades apoteksmarknaden för konkurrens. Riksdagens beslut innebar slutet på statens närmare fyrtioåriga monopol på försäljning av läkemedel till allmänheten. Syftet med apoteksreformen är att åstadkomma ökad tillgänglighet till läkemedel, bättre service, utökat tjänsteutbud och låga läkemedelskostnader. Reformen genomfördes sammanfattningsvis i två steg där nya privata apotek tilläts starta from den 1 juli 2009 och försäljning av receptfria läkemedel, i bl.a. detaljhandeln, tilläts fr.o.m. den 1 november 2009.

I reformen ingick även en utförsäljning av statliga apotek till privata entreprenörer för att minska Apoteket AB:s dominans på marknaden och skapa förutsättningar för en väl fungerande och konkurrensutsatt apoteksmarknad. Vid reformens ikraftträdande den 1 juli 2009 fanns det enligt Läkemedelsverkets register totalt 925 apotek i Apoteket AB:s regi. Efter att närmare hälften, eller 466 apotek, av de statliga apoteken, sålts i kluster till fyra privata bolag och ytterligare cirka 150 apotek sålts i mindre grupper till småföretag återstod cirka 300 apotek som har behållits i Apoteket AB:s regi.

Tillväxtanalys har för närvarande två särskilda regeringsuppdrag på apoteksområdet. Tillväxtanalys ska dels följa och analysera den geografiska tillgängligheten till receptbelagda och receptfria läkemedel med anledning av omregleringen av apoteksmarknaden. Tillgänglighet till såväl apotek, försäljningsställen med ett begränsat sortiment av vissa receptfria läkemedel (OTC)[10] samt till apoteksombud ska beskrivas och analyseras. Tillväxtanalys har även ett särskilt uppdrag att genomföra en utvärdering av hur läkemedelspriserna påverkas av omregleringen av marknaden.

Tillväxtanalys har inom ramen för det förstnämnda uppdraget analyserat utvecklingen av antalet apotek sedan reformens ikraftträdande och hur tillgängligheten till apotek och apoteksombud påverkats av apoteksreformen.[11] Även utvecklingen beträffande försäljning av receptfria läkemedel, det s.k. OTC-sortimentet, har studerats. En delrapport med en första uppföljning kommer att lämnas i december 2011 och uppdraget ska därefter slutredovisas i december 2012.

I denna rapport ges en översiktlig beskrivning av hur antalet apotek och apoteksombud har förändrats sedan år 2009 och vilka effekter dessa förändringar haft för tillgängligheten till apotek och apoteksombud. Utvecklingen beträffande försäljningsställen för receptfria läkemedel (OTC) kommer att behandlas inom ramen för Tillväxtanalys särskilda regeringsuppdrag.

4.2 Utvecklingen av antalet apotek

Vid apoteksreformens ikraftträdande den 1 juli 2009 fanns det 925 öppenvårdsapotek i Sverige.[12] Tillgänglig statistik från Läkemedelsverket visar att reformen medfört att ett

[10] *Over the counter.*
[11] *Tillväxtanalys 2011. Geografisk tillgänglighet till läkemedel.*
Delrapport 1 En analys av omregleringen av apoteksmarknaden
[12] *Slutenvårdsapotek och s.k. sjukhusapotek ingår inte i underlaget. Sjukhusapotek är apotek som svarar för sjukhusens interna läkemedelsförsörjning. Dessa ska inte förväxlas med de s.k. expeditionsapotek som finns på sjukhus och har öppet för allmänheten.*

stort antal nya apotek etablerats. I Tabell 7 och Tabell 8 nedan framgår att det oktober 2011 fanns 1 242 godkända öppenvårdsapotek i landet, vilket är en ökning med 317 apotek, eller cirka 34 procent, sedan reformen infördes år 2009.

Tabell 7 Utvecklingen av antalet öppenvårdsapotek 1999-2011.

Områdestyp	**Antal 1999**	**Antal 2007**	**Antal 2009**	**Antal 2011**	**Förändring 2009 till 2011**
Glesbygd	35	35	35	35	0
Tätortsnära landsbygd	152	149	148	151	3
Tätort	703	695	742	1 056	314
Totalt	890	879	925	1 242	317

Källa: Läkemedelsverket. Tillväxtanalys bearbetning.

I stort sett samtliga nya apotek har etablerats i tätorter större än 3 000 invånare. Av ökningen på totalt 317 apotek har 314 apotek eller 99 procent av apoteken tillkommit i tätorter. I tätortsnära landsbygder är ökningen 3 apotek medan antalet apotek är oförändrat i glesbygder.

Om vi tittar på var apoteken är geografiskt belägna enligt indelning i tillgänglighetsindexområden[13] så framkommer av Tabell 8 att 300 av de nya apoteken har etablerats i områden med en mycket hög tillgänglighet eller hög tillgänglighet till tätorter. Inte något av de nya apoteken har etablerats i områden med en låg eller mycket låg tillgänglighet till tätorter.[14]

Det finns indikationer på att Apoteket redan innan omregleringen inledde en anpassning av sin verksamhet inför en förväntad omreglering.[15] Tillväxtanalys och tidigare Glesbygdsverket har följt utvecklingen av apoteksmarknaden och tillgängligheten till läkemedel under flera år före omregleringen. Tidigare års studier visar på en relativt god spridning av apotek som tillsammans med ett stort antal apoteksombud inneburit en tämligen god tillgänglighet till läkemedel i de flesta delar av landet.

Av tidigare studier framgår att förändringarna av antalet apotek varit relativt små både under åren närmast före reformens ikraftträdande och sett över en längre tidsperiod.[16] År 1999 fanns det 890 apotek, år 2006 872 apotek och år 2007 fanns det 879 apotek, att jämför med 925 apotek år 2009 när reformen och den nya lagstiftningen trädde i kraft. Studierna visar alltså på ett relativt stabilt läge där antalet apotek inte förändrades i någon större utsträckning. En viss anpassning kan dock skönjas i antalet apotek mellan åren närmast före reformen och år 2009. Mellan år 2007 och 2009 tillkom 46 apotek, en ökning av antalet apotek med cirka 5 procent.

Huvuddelen av de nya apoteken har alltså etablerats i områden eller på orter där det funnits apotek sedan tidigare och där tillgängligheten i de flesta fall redan varit god. En närmare studie av apotekens geografiska lokalisering kommer möjligen att kunna göras inom ramen för det särskilda apoteksuppdraget.

[13] *Se figur 1 för beskrivning.*
[14] *Avser nettosiffror.*
[15] *Statskontoret.(2011).*
[16] *Se t.ex. Tillväxtanalys rapport 2009:10.*

En slutsats som kan dras av utvecklingen är att nätet av apoteksombud även fortsättningsvis är av stor betydelse för tillgängligheten till läkemedel i gles- och landsbygder. En förutsättning för att ombuden ska kunna ses som fullvärdiga komplement till apoteken är dock att omfattningen av ombudens service inte försämras.

I samband med att ett stort antal apotek såldes till nya ägare ålades både nya aktörer och Apoteket AB ansvar för apotekstäckningen i glesbygd. Ansvaret har reglerats i avtal för tre år och köpare av kluster som innehåller glesbygdsapotek förpliktigas att fortsätta driva dessa i tre år utan särskild ersättning. Enligt Apoteket AB:s ägardirektiv ska bolaget ingå avtal med staten om apotekstäckning på motsvarande villkor som gäller för de privata aktörerna.[17] Tillväxtanalys har inte kunskap om vad som kommer att ske efter att avtalstiderna löpt ut och vilka möjligheter Regeringen har att förnya avtalen med de privata aktörerna.

[17] *Statskontoret (2011).*

Tabell 8 Antalet öppenvårdsapotek fördelat på tillgänglighetsindexområde* och län. Antal apotek före apoteksreformen och för år 2011

	Totalt			**Mycket Hög**			**Hög**			**Mellan**			**Låg**			**Mycket Låg**		
Län	2009	2011	Förändr.	2009	2011	Förändr.	2009	2011	Förändr.	2009	2011	Förändr.	2009	2011	Förändr.	2009	2011	Förändr.
Stockholm	155	246	91	149	236	87	6	9	3		1	1			0			0
Uppsala	29	39	10	20	29	9	6	7	1	3	3	0			0			0
Södermanland	24	32	8	10	15	5	14	17	3			0			0			0
Östergötland	46	60	14	31	41	10	13	17	4	2	2	0			0			0
Jönköping	36	45	9	13	18	5	13	13	0	10	14	4			0			0
Kronoberg	23	31	8			0	17	25	8	6	6	0			0			0
Kalmar	29	34	5			0	15	19	4	13	14	1	1	1	0			0
Gotland	7	9	2			0			0	7	9	2			0			0
Blekinge	12	16	4			0	12	16	4			0			0			0
Skåne	103	147	44	69	103	34	28	38	10	6	6	0			0			0
Halland	28	40	12	8	13	5	17	24	7	3	3	0			0			0
Västra Götaland	141	194	53	70	107	37	55	70	15	16	17	1			0			0
Värmland	34	40	6			0	21	26	5	12	13	1			0	1	1	0
Örebro	30	41	11	13	22	9	15	17	2	2	2	0			0			0
Västmanland	24	37	13	15	24	9	7	11	4	2	2	0			0			0
Dalarna	35	40	5			0	24	27	3	8	10	2	1	1	0	2	2	0
Gävleborg	34	41	7	11	15	4	6	6	0	17	20	3			0			0
Västernorrland	34	40	6			0	16	21	5	15	16	1	3	3	0			0
Jämtland	23	24	1			0	8	9	1	3	3	0	10	10	0	2	2	0
Västerbotten	41	45	4	13	15	2	12	13	1	12	13	1	3	3	0	1	1	0
Norrbotten	37	41	4			0	22	26	4	8	8	0	7	7	0			0
Riket	**925**	**1 242**	**317**	**422**	**638**	**216**	**327**	**411**	**84**	**145**	**162**	**17**	**25**	**25**	**0**	**6**	**6**	**0**

** Tillgänglighetsindexet är ett sätt att beskriva tillgänglighet till tätorter av olika storlek (utförligare beskrivet i figur 2).*
Källa: Läkemedelsverket. Tillväxtanalys bearbetning.

4.3 Utvecklingen av antalet apoteksombud

Apoteksombud får förekomma i situationer där apoteksetablering saknas, t.ex. i glesbygd. Apoteksombuden har en viktig roll som komplement till de fullvärdiga apoteken. Ombuden har tre huvudsakliga uppgifter; de är ombud för försäljning av vissa receptfria läkemedel från lager, de är receptförmedlare samt paketförmedlare av receptförskrivna och receptfria läkemedel som inte finns i lager hos ombuden.

Systemet med apoteksombud kommer enligt Regeringens proposition att behållas under en övergångsperiod på 3 år från reformens startpunkt. En utvärdering bör därefter ligga till grund för en långsiktig bedömning av behovet av apoteksombud.[18]

Tillväxtanalys har jämfört antalet apoteksombud före reformen med antalet apoteksombud efter reformens ikraftträdande. År 2009 fanns det totalt cirka 840 apoteksombud och maj 2011 hade antalet ombud minskat till 755, en minskning med 85 ombud eller 10 procent. Antalet ombud har även minskat sett över en längre tidsperiod. Sedan år 1999 har antalet ombud minskat från 963 till nuvarande nivå, en minskning med över 200 ombud eller i relativa termer närmare 22 procent. Alla områdestyper har påverkats.

Tabell 9 Utvecklingen av antalet apoteksombud 1999-2011

Områdestyp	**Antal 1999**	**Antal 2007**	**Antal 2009**	**Antal 2011**	**Förändring 1999 till 2011**
Glesbygd	218	197	193	180	-38
Tätortsnära landsbygd	655	598	586	532	-123
Tätort	90	65	60	43	-47
Totalt	963	860	839	755	-208

Källa: Läkemedelsverket. Tillväxtanalys bearbetning.

Nedgången kan ha flera orsaker. En del ombud kan ha försvunnit genom att ombudets huvudsakliga verksamhet, t.ex. en dagligvarubutik, har lagts ned. Detta kan i sin tur vara orsakat av ett minskat befolkningsunderlag, minskad köptrohet, dålig lönsamhet eller att tidigare butiksägare slutat och att det då inte funnits någon som velat ta över verksamheten. En del tidigare apoteksombud kan också helt ha avvecklat sin ombudsfunktion. Sedan år 2009 kan dessutom en del ombud ha upphört att vara apoteksombud och numera enbart vara OTC-försäljningsställen och det kan också tänkas att etablering av ett lokalt apotek i något fall har påverkat befintlig ombudsverksamhet. Det kan vidare inte heller uteslutas att det finns vissa fel i statistiken, t.ex. att några ombud enbart finns registrerade som OTC-försäljningsställen trots att de har kvar funktionerna som receptförmedlare och paketförmedlare.

Eftersom försäljning av receptfria läkemedel numera även är tillåten utanför apoteken så kan ombudens betydelse för tillgängligheten till dessa läkemedel i viss utsträckning ha förändrats genom etableringen av nya försäljningsställen för receptfria läkemedel (OTC). I många små orter, där inga nya OTC-försäljningsställen har tillkommit, är dock ombuden de enda försäljningsställena för receptfria läkemedel. I många gles- och landsbygder är nätet av apoteksombud därför fortfarande av stor betydelse för den geografiska tillgängligheten till både receptbelagda och receptfria läkemedel

[18] *Proposition 2008/09:190.*

4.4 Tillgänglighet till apotek

Tillväxtanalys tidigare studier har visat på tämligen god tillgänglighet till läkemedel i de flesta delar av landet. Apoteksombuden har haft en mycket stor betydelse för läkemedelsdistributionen i många gles- och landsbygder och ombudsverksamheten har på ett påtagligt sätt kompletterat apotekens verksamhet.

I Tabell 10 nedan redovisas tillgängligheten enligt indexmodellens klassindelning och i bilaga 5 visas tillgängligheten per län.

År 2011 har drygt 127 000 personer 20 minuter eller mer till sitt närmaste apotek. Av dessa har drygt 20 000 personer mellan 30 och 40 minuter och cirka 7 400 personer mer än 40 minuters restid till sitt närmaste apotek. För huvuddelen av befolkningen, eller närmare 99 procent är avståndet till närmaste apotek kortare än 20 minuter. Tillgängligheten, mätt som närhet till det närmaste apoteket, har i ett nationellt perspektiv förbättrats sedan tiden före apoteksreformens införande.

Den förbättrade tillgängligheten berör i huvudsak boende i områden med en hög eller mycket hög grad av tillgänglighet till tätorter. De riktigt långa avstånden berör i huvudsak bosatta i områden med en låg eller mycket låg indexerad tillgänglighet till tätorter men även i områden med låg eller mycket låg tillgänglighet till tätorter har andelen personer med längre än 20 minuter till närmaste apotek minskat i antal. I ett länsperspektiv har antalet personer med längre än 20 minuter till närmaste apotek minskat i samtliga län men i glest befolkade län kan dessa förbättringar även förklaras av en minskad befolkning i glesa områden.

En annan aspekt på tillgänglighet avser möjligheterna att tillgodose sina behov av läkemedel genom distanshandel. Statskontoret kommer att behandla förekomsten av och formerna för distanshandel i en enkät till apoteksaktörerna i sitt uppdrag att följa upp och utvärdera omregleringen av apoteksmarknaden. Tillväxtanalys kommer också att lyfta frågan under nästa år i det fortsatta arbetet med regeringsuppdraget om geografisk tillgänglighet till receptbelagda och receptfria läkemedel.

Läkemedel som köps genom elektronisk handel kan t.ex. levereras till ett av Postens utlämningsställen och där hämtas av kunden. I denna rapport redovisas i kapitel 7 tillgänglighet till postservice genom systemet med ombud för utlämning och avsändning av paket.

Tabell 10 Tillgänglighet till öppenvårdsapotek fördelat på avståndsklass och tillgänglighetsklass

Index-klass	Tidpunkt	< 5 minuter	5 - > 10 minuter	10 - <20 minuter	20 - <30 minuter	30 - < 40 minuter	40 minuter eller mer	Totalt
Totalt	2009	6 727 481	1 485 288	897 275	107 421	21 683	8 006	9 247 154
	2011	6 980 797	1 425 701	872 135	99 275	20 334	7 398	9 405 640
	Förändring	253 316	- 59 587	- 25 140	- 8 146	- 1 349	- 608	158 486
Mycket	2009	4 262 088	605 751	115 321	117			4 983 277
hög	2011	4 457 933	569 057	107 582	110			5 134 682
	Förändring	195 845	- 36 694	- 7 739	- 7			151 405
Hög	2009	1 897 096	588 458	362 629	14 024	712	19	2 862 938
	2011	1 945 438	573 061	354 345	12 532	689	18	2 886 083
	Förändring	48 342	- 15 397	- 8 284	- 1 492	- 23	- 1	23 145
Mellan	2009	523 349	273 554	369 977	44 455	541		1 211 876
	2011	532 645	266 107	361 800	39 969	392		1 200 913
	Förändring	9 296	- 7 447	- 8 177	- 4 486	- 149		- 10 963
Låg	2009	40 857	16 461	45 790	41 496	12 800	670	158 074
	2011	40 743	16 442	44 896	39 553	11 954	479	154 067
	Förändring	- 114	- 19	- 894	- 1 943	- 846	- 191	- 4 007
Mycket	2009	4 091	1 064	3 558	7 329	7 630	7 317	30 989
låg	2011	4 038	1 034	3 512	7 111	7 299	6 901	29 895
	Förändring	- 53	- 30	- 46	- 218	- 331	- 416	- 1 094

Källa: Läkemedelsverket. Tillväxtanalys bearbetning.

Tillväxtanalys har även analyserat sårbarheten, eller valfriheten om man så vill, efter apoteksreformen. I Figur 5 nedan framgår vilka effekterna på tillgängligheten skulle bli för medborgarna om det närmaste apoteket skulle läggas ned. Av figuren framgår att det i stora delar av Sverige är långt till det näst närmaste apoteket och att restiden skulle öka markant för många människor om det närmaste apoteket lades ned.

Det finns även ett flertal andra aspekter på tillgänglighetsbegreppet. Det räcker inte alla gånger att det finns ett apotek i närområdet för att tillgängligheten ska uppfattas som god, även öppettider, leveranstider och lagerhållning är viktiga delar i sammanhanget. Om du som konsument behöver vänta på att läkemedel ska beställas hem, eftersom det inte finns i apotekets lager, så uppfattas förmodligen tillgängligheten som låg även om apoteket ligger i närheten av bostaden. Att bedöma kvalitetsaspekter i tillgänglighetsbegreppet ligger dock utanför både denna rapport och Tillväxtanalys uppdrag.

Figur 5 Skillnaden i tidsavstånd mellan det närmaste och näst närmaste apoteket 2011

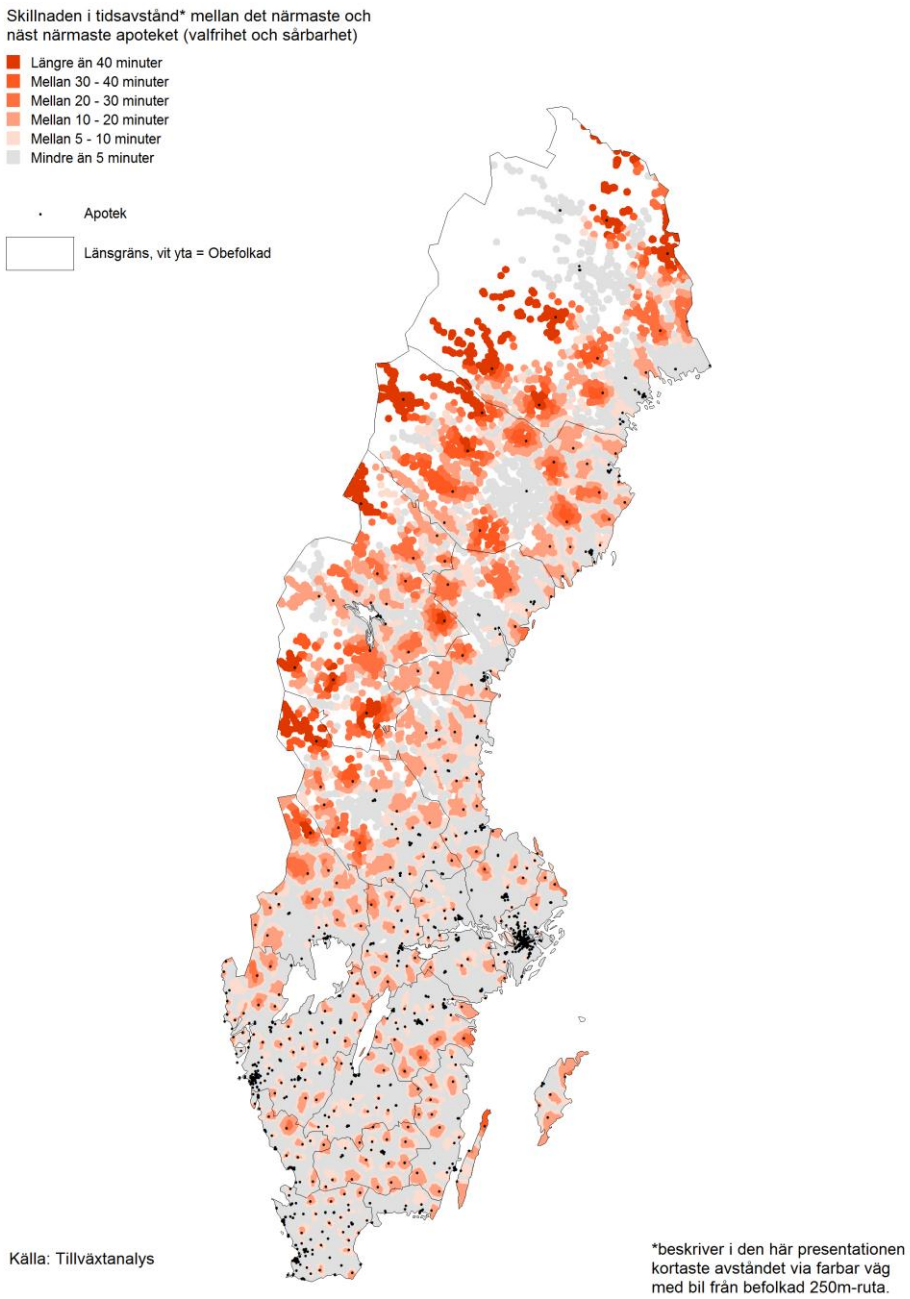

5 Vårdcentraler

5.1 Bakgrund

Tillgängligheten till en hälso- och sjukvård av god kvalitet är en viktig förutsättning för möjligheterna till boende och tillväxt i alla av landet. Den svenska hälso- och sjukvården står samtidigt inför stora utmaningar. De närmaste åren kommer antalet pensionärer att öka i takt med att stora grupper av människor lämnar arbetsmarknaden. Antalet människor som kommer att behöva vård- och omsorg i olika former kommer med stor sannolikhet att öka, även om gruppen äldre med god hälsa också ökar. Vi lever i genomsnitt också allt längre.

I många län och kommuner i stora delar av landet har den demografiska utvecklingen redan lett fram till en skev åldersstruktur, som dessutom kommer att förstärkas ytterligare. Förutom den direkta påverkan på hälso- och sjukvården kan dessa förutsättningar indirekt även innebära ökade svårigheter att rekrytera kompetent personal med rätt utbildningsbakgrund.

De ökande kraven och belastningen på äldreomsorg och hälso- och sjukvård kan inte heller motverkas av ökade ekonomiska resurser. Verkligheten för många kommuner och landsting kännetecknas snarare av en allmänt ansträngd ekonomisk situation. Dessa förutsättningar påverkar såväl lokalisering av sjukhus och vårdcentraler som vårdens utformning och kvalitet.

Sedan den 1 januari 2010 ska landstingen organisera primärvården så att medborgarna kan välja utförare av hälso- och sjukvårdstjänster. Detta har genomförts genom att landstingen infört vårdvalssystem i enlighet med lagen om valfrihetssystem (LOV).[19] Konkurrensverket presenterade i november 2010 en uppföljning av reformen. Av rapporten framgår att införandet av det fria vårdvalet har lett till en markant ökning av antalet vårdcentraler i landet som helhet, med ökade möjligheter för många människor att välja vårdcentral.[20]

En bra geografisk tillgänglighet till ett sjukhus eller en vårdcentral innebär emellertid inte med automatik att en person kan få all den vård som efterfrågas. Tillgängligheten varierar mellan olika delar av vården och mellan olika landsting, likaså varierar väntetiderna mellan olika behandlingar. Problemen med att rekrytera läkare och annan personal gör ofta att tillgängligheten vid t.ex. en vårdcentral kan vara bristfällig trots att öppettider och annat visar på en bättre situation.

Den tekniska utvecklingen och utbyggnaden av bredbandsnäten skapar samtidigt möjligheter för utveckling av nya tjänster och ökad samverkan mellan olika vårdgivare, sjukhus och vårdcentraler. Utveckling av olika distansöverbryggande lösningar pågår sedan en lång tid tillbaka, både i Sverige och i omvärlden. Med modern teknik och väl utbyggda bredbandsnät med hög kapacitet kan stora mängder av medicinsk information, oberoende av geografiska avstånd, utbytas mellan olika vårdinrättningar, både inom landet och i andra länder. Det kan till exempel handla om digitala röntgenbilder eller annan medicinsk information som på ett snabbt och enkelt sätt kan skickas mellan sjukhus för analys och bedömning. Ett exempel är när läkaren på en vårdcentral kan få hjälp med diagnos och bedömning av kollegor på ett större sjukhus utan att berörd patient själv

[19] *SFS 2008:962. Lag om valfrihetssystem(LOV).*
[20] *Konkurrensverket (2010).*

behöver infinna dig på sjukhuset. Det finns idag också många exempel på samarbeten mellan länder som grundar sig på distansöverbryggande teknik och där t.o.m. tidsskillnader mellan länder i olika delar av världen kan användas som en fördel. Denna utveckling har redan och kommer i än högre utsträckning att kunna bidra till att överbrygga en del av bristerna i tillgänglighet och utbud av tjänster, inte minst i gles- och landsbygder.

5.2 Utvecklingen av antalet vårdcentraler

Vårdcentralerna ansvarar för huvuddelen av de mest vanliga och ofta återkommande sjukvårdsbehoven. I många gles- och landsbygdsområden utför och behandlar vårdcentralerna även mer komplicerade vårdbehov som i tätorterna behandlas vid sjukhusen. Det är därför viktigt med en god, såväl geografisk som tidsmässig, tillgänglighet till vårdcentralerna.

Med vårdcentral avses, i Tillväxtanalys kartläggning, en vårdmottagning med allmänläkare som ingår i ett vårdvalssystem för primärvården. Både enheter som drivs av landstingen och av privata utförare på landstingens uppdrag ingår i kartläggningen.

I underlaget ingår även vårdcentralsfilialer. En vårdcentralsfilial är en underavdelning till en huvudmottagning (vårdcentral) som har avtal enligt LOV och som bedrivs på en annan fast adress. Filialen är därmed knuten till huvudmottagningen och har inga listade patienter, utan patienter är enbart listade hos huvudmottagningen. I de flesta fall innebär en filial att de har ett begränsat utbud av primärvårdstjänster. Både enheter som drivs av landstingen och av privata utförare på landstingens uppdrag ingår i statistiken.

Vårdcentralsfilialerna är ett viktigt komplement till de fullvärdiga vårdcentralerna. Om du har låg tillgänglighet till en vårdcentral kan en filial svara upp mot en del av de behov du har som patient, även om utbudet av primärvårdstjänster i de flesta fall är begränsat och öppettiderna kan vara sämre än på en vårdcentral.

De definitioner som används i rapporten har tagits fram av Konkurrensverket inom ramen för ett pågående regeringsuppdrag om att studera effekterna av vårdvalsreformen.

I Tabell 11 och Tabell 12 nedan framgår antalet vårdcentraler och utvecklingen över tid.

Tidpunkten för vårdvalets införande varierar i praktiken mellan de olika länen. Vårdvalet infördes i de första länen under år 2006 och sedan successivt under följande år i övriga län, men fr.o.m. den 1 januari 2010 ska vårdvalet vara infört i samtliga län. Mättidpunkten före vårdvalet kan av den anledningen variera i tid mellan de olika länen och därför används benämningen *före vårdvalet* som jämförelsetidpunkt istället för ett enskilt årtal.

Sedan år 2002 har antalet vårdcentraler ökat med 241 stycken eller närmare 25 procent. Ökningen kan till största delen hänföras till senaste åren, dvs. efter vårdvalsreformens införande. Sedan vårdvalsreformen infördes har antalet vårdcentraler inklusive filialer ökat med 191 eller närmare 19 procent.

Antalet vårdcentraler som drivs av privata entreprenörer har ökat markant, dels genom nystart av vårdcentraler men främst genom att vårdcentraler som tidigare drivit i offentlig regi drivs i privat regi på uppdrag av landstingen. Av det totala antalet vårdcentraler drivs 40 procent av privata entreprenörer.

Tabell 11 Antalet vårdcentraler inklusive filialer år 2002-2011

Områdestyp	**2002**	**Före vårdvalsreformen*** (2007 -2009)		**2011**		**Förändring** Före vårdvalsreformen-2011
	Antal vårdcentraler	Antal vårdcentraler	varav privat regi	Antal vårdcentraler	varav privat regi	Vårdcentraler totalt
Glesbygd	47	45	7	46	8	1
Tätortsnära landsbygd	203	205	46	221	63	16
Tätort	722	772	235	946	415	174
Riket	972	1 022	288	1 213	486	191

Källa: Konkurrensverket. Tillväxtanalys bearbetning.

Förändringarna varierar stort mellan olika län. Den största ökningen sedan tiden före vårdvalsreformen har skett i Västra Götaland med 60 nya vårdcentraler, följt av Skåne där antalet vårdcentraler ökat med 23 sedan reformens införande. I Östergötlands- och Gotlands län är antalet vårdcentraler oförändrat och i flera län är förändringarna relativt små. Inget län har dock färre vårdcentraler än före reformens införande.

I Tabell 12 redovisas också antalet vårdcentraler fördelat på tillgänglighetsindexområden.[21] Av ökningen på 191 vårdcentraler har 105 vårdcentraler, eller 55 procent, av de nya vårdcentralerna etablerats i områden med en mycket hög tillgänglighet och 62 vårdcentraler, eller 32 procent, i områden med hög tillgänglighet. I de områden av landet där tillgängligheten till tätorter är låg eller mycket låg är har endast 1 vårdcentral tillkommit.

[21] *Se Figur 2 för beskrivning.*

Tabell 12 Antalet vårdcentraler fördelat på tillgänglighetsindexområde* och län. Antal vårdcentraler (inklusive filialer) före införandet av vårdreformen** och för år 2011

	Totalt			Mycket Hög			Hög			Mellan			Låg			Mycket Låg		
Län	Före avregl	2011	Förändr	Före avregl	2011	Förändr	Före avregl	2011	Förändr	Före avregl	2011	Förändr	Före avregl	2011	Förändr	Före avregl	2011	Förändr
Stockholm	175	207	32	162	193	31	9	10	1	3	3	0	1	1	0			
Uppsala	40	42	2	26	28	2	10	10	0	4	4	0						
Södermanland	21	26	5	7	11	4	14	15	1									
Östergötland	43	43	0	28	28	0	13	13	0	2	2	0						
Jönköping	39	56	17	15	21	6	10	15	5	14	20	6						
Kronoberg	27	33	6				18	24	6	9	9	0						
Kalmar	34	35	1				18	19	1	14	14	0	2	2	0			
Gotland	8	8	0							8	8	0						
Blekinge	21	24	3				20	23	3	1	1	0						
Skåne	136	159	23	86	103	17	42	47	5	8	9	1						
Halland	38	50	12	12	14	2	23	33	10	3	3	0						
Västra Götaland	151	211	60	79	116	37	57	72	15	15	23	8						
Värmland	33	38	5				19	22	3	13	15	2				1	1	0
Örebro	30	31	1	14	15	1	14	14	0	2	2	0						
Västmanland	30	31	1	18	18	0	9	10	1	3	3	0						
Dalarna	33	36	3				21	24	3	8	8	0	2	2	0	2	2	0
Gävleborg	38	42	4	13	14	1	8	9	1	17	19	2						
Västernorrland	28	33	5				11	14	3	12	14	2	3	3	0	2	2	0
Jämtland	27	29	2				8	8	0	4	5	1	13	14	1	2	2	0
Västerbotten	35	40	5	9	13	4	9	9	0	13	14	1	3	3	0	1	1	0
Norrbotten	35	39	4				18	22	4	9	9	0	7	7	0	1	1	0
Riket	1022	1213	191	469	574	105	351	413	62	162	185	23	31	32	1	9	9	0

** Tillgänglighetsindexet är ett sätt att beskriva tillgänglighet till tätorter av olika storlek (utförligare beskrivet i avsnitt 1.4)*
*** Vårdvalsreformen infördes olika år i de olika landstingen.*
Källa: Konkurrensverket. Tillväxtanalys bearbetning.

5.3 Tillgänglighet till vårdcentraler

I Tabell 13 nedan redovisas tillgängligheten till vårdcentraler enligt indexmodellens klassindelning och i bilaga 6 tillgängligheten till närmaste vårdcentral per län. Av tabellerna framgår att år 2011 har drygt 100 000 personer 20 minuter eller mer till sin närmaste vårdcentral. Av dessa har 16 000 personer mellan 30 och 40 minuter och knappt 6 000 personer mer än 40 minuters restid till sin närmaste vårdcentral. Antalet personer med mer än 20 minuter till den närmaste vårdcentralen har minskat med 8 000 sedan vårdvalets införande. Antalet personer med de längsta avstånden, dvs. längre än 30 minuter till den närmaste vårdcentralen, har minskat med knappt 1 000 personer. De längsta avstånden berör i huvudsak personer boende i norrlandslänen men även i Dalarnas-, Värmlands-, Gotlands- och Uppsala län har 500 personer eller mer längre än 30 minuter till den närmaste vårdcentralen.

För huvuddelen av befolkningen, eller närmare 99 procent, är avståndet till närmaste vårdcentral kortare än 20 minuter. Tillgängligheten, mätt som närhet till den närmaste vårdcentralen, har förbättrats sedan tiden före vårdvalsreformens införande. De största förbättringarna har skett i områden där tillgängligheten i ett geografiskt perspektiv redan tidigare varit god eller mycket god.

Som nämnts ovan ingår även vårdcentralsfilialer i det statistiska underlaget. Vårdcentralsfilialerna är ett viktigt komplement till de fullvärdiga vårdcentralerna. Om du har låg tillgänglighet till en vårdcentral kan en filial svara upp mot en del av de behov du har som patient, även om utbudet av primärvårdstjänster i de flesta fall är mer begränsat och öppettiderna kan vara sämre än på en vårdcentral.

I bilaga 7 redovisas vårdcentralsfilialernas betydelse för tillgängligheten och hur mycket längre restiden blir om filialerna togs bort. Av tabellen framgår bl.a. att drygt 1 600 personer i Norrbotten skulle få mer än 20 minuters extra restid till den närmaste vårdcentralen.

Tabell 13 Tillgänglighet till vårdcentraler fördelat på avståndsklass och tillgänglighetsklass

Indexklass	**Tidpunkt**	**< 5 minuter**	**5 - < 10 minuter**	**10 - < 20 minuter**	**20 - <30 minuter**	**30 - < 40 minuter**	**40 minuter eller mer**	**Totalt**
Totalt	Före Avregl.	6 840 223	1 471 754	826 197	85 649	16 635	6 184	9 246 642
	2011	7 171 905	1 364 736	768 201	78 639	16 016	5 844	9 405 341
	Förändring	331 682	- 107 018	- 57 996	- 7 010	- 619	- 340	158 699
Mycket	Före Avregl.	4 333 570	555 482	93 512	83			4 982 647
hög	2011	4 575 675	479 005	79 501	84			5 134 265
	Förändring	242 105	- 76 477	- 14 011	1			151 618
Hög	Före Avregl.	1 932 918	597 472	323 163	9 377		19	2 862 949
	2011	2 005 788	576 944	295 543	7 498		18	2 885 791
	Förändring	72 870	- 20 528	- 27 620	- 1 879		- 1	22 842
Mellan	Före Avregl.	524 028	298 820	356 678	32 473	51		1 212 050
	2011	541 240	289 205	341 318	29 581	46		1 201 390
	Förändring	17 212	- 9 615	- 15 360	- 2 892	- 5		10 660
Låg	Före Avregl.	44 023	18 699	48 116	37 066	9 766	394	158 064
	2011	43 645	18 379	47 224	35 089	9 359	360	154 056
	Förändring	- 378	- 320	- 892	- 1 977	- 407	- 34	- 4 008
Mycket	Före Avregl.	5 684	1 281	4 728	6 650	6 818	5 771	30 932
låg	2011	5 557	1 203	4 615	6 387	6 611	5 466	29 839
	Förändring	- 127	- 78	- 113	- 263	- 207	- 305	- 1093

Källa: Konkurrensverket. Tillväxtanalys bearbetning.

Ett viktigt syfte med vårdvalsreformen var att öka medborgarnas möjligheter att fritt kunna välja var de får sin vård. Ett ökat antal vårdcentraler ökar dessa valmöjligheter i de områden där dessa etableras och där avstånden till alternativen inte är för stora. Konkurrensverket konstaterar i sin uppföljning av vårdvalsreformen att det bör finnas minst två valbara vårdmottagningar inom rimligt avstånd för invånarna för att det ska finnas valfrihet i praktiken.[22]

Tillväxtanalys har analyserat valfriheten, eller sårbarheten om man så vill, i dagens struktur efter att vårdvalsreformen infördes. I Tabell 14 och Figur 6 nedan framgår vilka effekterna på tillgängligheten skulle bli för medborgarna i respektive län om den närmaste vårdcentralen skulle läggas ned.[23] Analysen visar att valfriheten varierar stort mellan olika delar av landet trots att det har tillkommit ett stort antal vårdcentraler. Ett annat uttryck för samma sak är sårbarhet, d.v.s. vad händer med tillgängligheten om det sker försämringar i det befintliga nätet av vårdcentraler.

Av tabellen framgår att effekterna föga överraskande blir störst i stora och mer glest befolkade län. I Västerbottens län skulle cirka 170 000 personer, eller 65 procent av befolkningen, få mellan 0-5 minuter längre till den närmaste vårdcentralen. För drygt 10 500 personer skull en nedläggning av den närmaste vårdcentralen innebära att restiden blev mellan 20 och 30 minuter längre än idag och för nästan 22 000 personer skulle restiden öka med över 30 minuter. Effekterna skulle i detta fall i ett länsperspektiv bli väldigt stora.

I Stockholms län skulle motsvarande scenario ge effekten att cirka 1 900 000 personer, eller nästa 94 procent av befolkningen, får mellan 0-5 minuter längre om den närmaste vårdcentralen lades ned. För knappt 6 000 personer skull en nedläggning av den närmaste vårdcentralen innebära att restiden blev mellan 20 och 30 minuter längre. Effekterna skulle i detta exempel i ett länsperspektiv alltså bli relativt marginella. Detta två exempel åskådliggör på ett tydligt sätt hur skillnader i bl.a. befolkningsstruktur och geografiska förutsättningar påverkar nyetablering och tillgång till vårdcentraler.

Analysen ovan ger en bild av sårbarheten ur ett tillgänglighetsperspektiv men också på möjligheterna att fritt kunna välja din vårdcentral. I tätbefolkade län och större tätorter är möjligheterna att välja vårdcentral ofta väldigt stora. I andra mer glest befolkade län och mindre orter saknas många gånger i praktiken dessa valmöjligheter. Om restiden till den näst närmaste vårdcentralen är 30-40 minuter längre är valmöjligheterna små eller närmast obefintliga för många människor. Det gäller i än högre grad i områden med dålig kollektivtrafik och om du saknar bil eller är funktionshindrad, med andra ord möjligheterna att ta sig till och från vårdcentralen.

Andra aspekter som kan försvåra valet av vårdcentral, även om du rent geografiskt har möjligheter att välja, är hur du som medborgare ska kunna göra ett riktigt val, dvs. tillgång till information som sakligt går att bedöma för en lekman. Att bedöma kvalitetsaspekter i tillgänglighetsbegreppet ligger dock utanför både denna rapport och Tillväxtanalys uppdrag.

[22] *Konkurrensverket (2010).*
[23] *I detta scenario får vi tänka oss att analysen utgår från varje enskild medborgare och att dessa analyser sedan summeras. Varje vårdcentral är ju de facto det närmaste valet för ett antal personer.*

Tabell 14 Skillnad i tidsavstånd mellan den närmaste och näst närmaste vårdcentralen (valfrihet och sårbarhet).

Län	Befolkning* 2011*	< 5 minuter	5 - < 10 minuter	10 - < 20 minuter	20 - <30 minuter	30 - < 40 minuter	40 minuter eller mer
Stockholm	2 050 606	1 920 508	94 798	29 546	5 754		
Uppsala	335 528	249 277	36 507	47 627	2 117		
Södermanland	270 667	219 126	23 489	28 052			
Östergötland	429 399	305 012	54 350	58 655	11 356	26	
Jönköping	336 713	267 661	37 026	32 026			
Kronoberg	183 940	123 831	31 225	25 074	3 810		
Kalmar	233 415	144 198	38 594	43 759	6 864		
Gotland	57 269	36 266	5 556	13 453	1 994		
Blekinge	153 161	125 110	20 781	7 270			
Skåne	1 241 331	1 026 382	172 325	42 624			
Halland	299 444	246 343	37 437	15 664			
Västra Götaland	1 577 760	1 274 425	168 851	129 274	5 210		
Värmland	273 213	172 352	37 179	44 273	17 869	536	1 004
Örebro	280 230	199 140	25 841	42 320	12 929		
Västmanland	252 742	204 877	30 205	17 660			
Dalarna	276 991	153 328	37 065	66 559	11 509	6 334	2 196
Gävleborg	276 508	183 544	41 816	51 081	19	48	
Västernorrland	242 418	146 218	34 778	38 177	22 590	655	
Jämtland	126 685	67 064	15 002	22 633	13 933	973	7 080
Västerbotten	258 867	169 587	22 538	34 278	10 511	16 342	5 611
Norrbotten	248 454	178 404	20 810	11 526	11 089	10 882	15 743
Riket	**9 405 341**	**7 412 653**	**986 173**	**801 531**	**137 554**	**35 796**	**31 634**

Källa: Tillväxtanalys

Figur 6 Skillnaden i tidsavstånd mellan den närmaste och näst närmaste vårdcentralen 2011

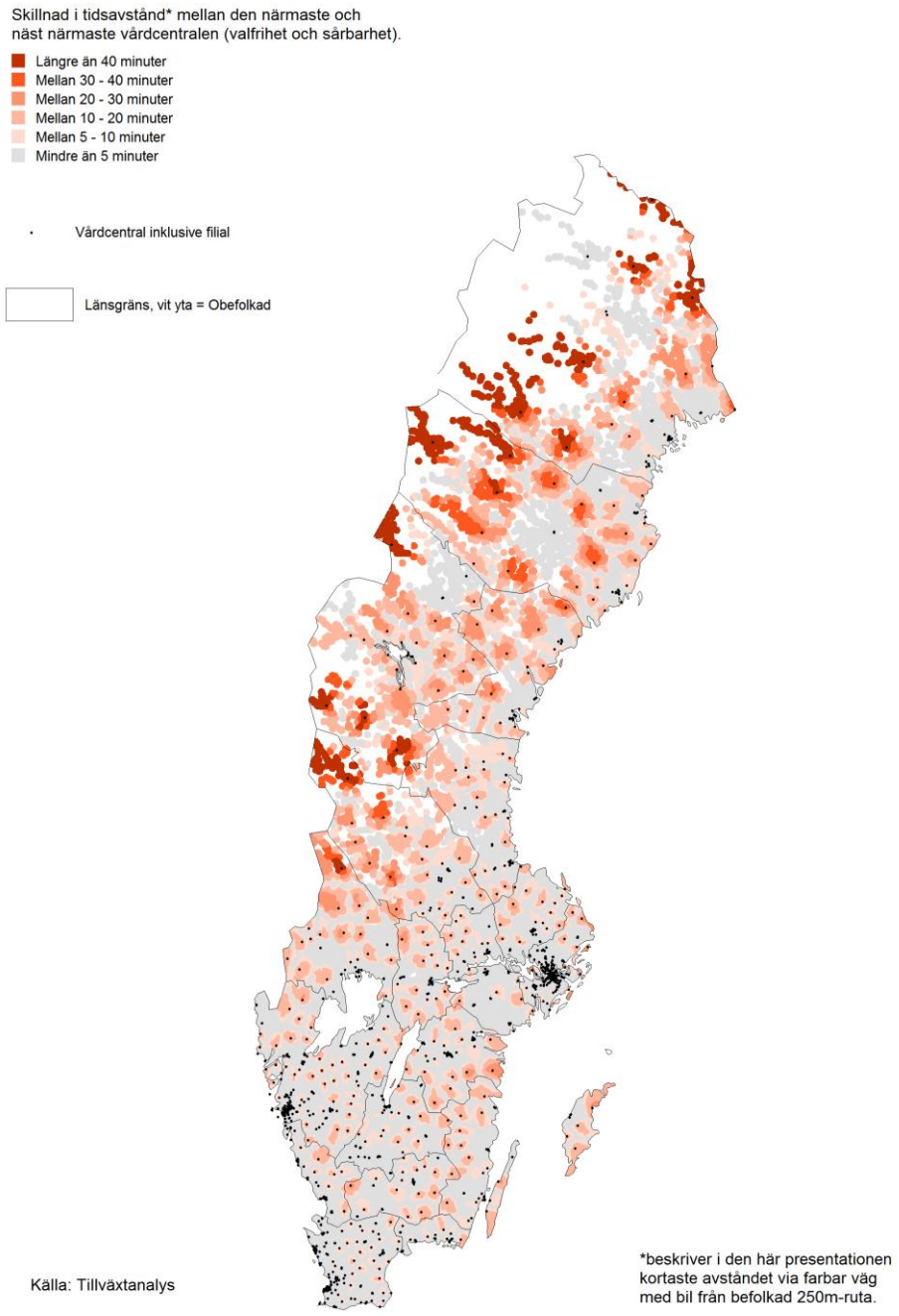

6 Grundskolor

6.1 Utvecklingen av antalet grundskolor

Att följa utvecklingen av antalet grundskolor och tillgängligheten till dessa är en viktig och återkommande del i Tillväxtanalys uppföljningsarbete. Tidigare studier visar att barnfamiljer i högre utsträckning än människor i andra åldersgrupper väljer att flytta till tätortsnära landsbygder.[24] Att ha tillgång till en grundskola med god kvalitet i närheten av bostaden kan därför vara en viktig faktor för många familjer vid val av boendemiljö och bostadsort. En balanserad åldersstruktur, även utanför tätorterna, skapar dessutom underlag för övrig service för både boende och företag.

Tillväxtanalys har statistik över utvecklingen av antalet grundskolor sedan mitten av 1990-talet. Allt sedan dess har det varit en nedåtgående trend i antalet skolor, även om förändringarna har varierat mellan olika år. Minskningen har varit störst i gles- och landsbygder där antalet skolor minskade kraftigt under andra halvan av 1990-talet för att sedan plana ut under början av 2000-talet. I tätortsområdena ökade däremot antalet skolor under 1990-talet men i inledningen av 2000-talet vändes uppgången till en svag minskning även i dessa områden. Under den senaste tioårsperioden har antalet skolor blivit färre i samtliga områdestyper.

Tabell 15 Utvecklingen av antalet grundskolor per områdestyp

Områdes-typ	**Antal skolor 2002**	*varav små skolor*	**Antal skolor 2009**	*varav små skolor*	**Antal skolor 2010**	*varav små skolor*	**Förändring antal skolor totalt**	*varav små skolor*
Glesbygd	248	133	179	99	173	95	-75	-38
Tätortsnära landsbygd	1 576	347	1 379	461	1 370	457	-206	110
Tätort	3 314	427	3 175	398	3 148	354	-166	-73
Riket	5 138	907	4 733	958	4 691	906	-447	-1

(Små skolor är skolor med 50 elever eller färre)

Källa: Skolverket. Tillväxtanalys bearbetning.

Sedan år 2002 har det totala antalet grundskolor i landet minskat med närmare 9 procent eller 447 skolor. Nedgången har i relativa termer varit störst i glesbygder där antalet skolor blivit 30 procent färre under perioden. I tätortsnära landsbygder är minskningen cirka 13 procent sedan år 2002 och i tätorter har antalet skolor i tätorter minskat med 5 procent under motsvarande period. I absoluta tal har nedgången varit störst i tätortsnära landsbygder.

Även under det senaste året har antalet skolor minskat i samtliga områdestyper. Nedgången under det senaste året har dock varit mindre i samtliga områdestyper än under närmast föregående år. Den totala minskningen var knappt 1 procent, att jämföra med året före då antalet skolor minskade med cirka 2,5 procent. Relativt sett var minskningen störst i

[24] *Glesbygdsverket. Årsbok 2003.*

glesbygder med drygt 3 procent medan nedgången i övriga områdestyper varit under 1 procent. Antalet skolor i glesbygdsområdena har sedan några år tillbaka nått en nivå där varje skola som läggs ned ger ett tydligt avtryck även i relativa termer. I bilaga 8 visas förändringarna fördelat per län.

Samtidigt som antalet skolor minskat har antalet små skolor i tätortsnära landsbygder, dvs. skolor med 50 elever eller färre, ökat markant sedan år 2002. Under de två senaste åren har dock denna trend brutits. Ett minskat elevantal i många skolor ökar svårigheterna för många kommuner att behålla de minsta skolorna vilket kan innebära fler nedlagda skolor under kommande år.

6.2 Tillgänglighet till grundskolor

Att behöva åka skolskjuts är en vardag för många barn och i gles- och landsbygder behöver även många mindre barn åka skolskjuts till skolan. Om avstånden mellan bostaden och skolan och restiderna är långa kan det innebära väldigt långa skoldagar för barnen. När antalet skolor minskar ökar också avstånden till skolan för många barn.

Under år 2010 hade mer än 900 elever i årskurs 1-6 mer än två mils resa till skolan. Det är en minskning med cirka 100 elever sedan år 2002.

Tabell 16 Tillgänglighet till närmaste skola för elever i årskurs 1-6 (7-12 år). År 2002 och 2010 per områdestyp.

	Barn 7-12 år	1-<2 mil		2-<3 mil		3-<4 mil		4 mil eller mer	
Områdestyp	**2010***	**2002**	**2010**	**2002**	**2010**	**2002**	**2010**	**2002**	**2010**
Glesbygd	7 303	1 433	1 201	461	409	170	147	50	65
Tätortsnära landsbygd	132 438	7 953	6 452	297	266	37	30	0	0
Tätort	449 820	1	2	0	0	0	0	0	0
Riket	589 561	9 387	7 655	758	675	207	177	50	65

**Exklusive skärgårdsbefolkning. Källa: Skolverket, Tillväxtanalys bearbetning*

De riktigt långa avstånden, tre mil eller längre, berör i huvudsak barn bosatta i glesbygdsområden och av länsstatistiken (bilaga 8) framgår att det nästan enbart är barn i de nordligaste länen som har sådana avstånd till skolan. Drygt 60 barn har fyra mil eller längre till skolan. Nästan alla dessa barn bor i Jämtlands län eller Norrbottens län.

7 Postservice

7.1 Bakgrund

Tillgången till en god infrastruktur för post- och paketservice är av stor betydelse för många företags möjligheter att bedriva verksamhet i alla delar av landet och särskilt viktigt för företag med en nationell eller internationell marknad.

PostNord AB är alltjämt den dominerande aktören på den svenska postmarknaden och den enda operatör som har rikstäckning vad avser insamling och utdelning av försändelser. Enligt sina tillståndsvillkor är Posten skyldig att tillhandahålla en daglig och rikstäckande postservice. PostNord AB[25] (publ) bildades under år 2009 genom att Posten AB och Post Danmark A/S gick samman i en gemensamt statligt ägd koncern. Sammangåendet var ett sätt att bättre kunna möta minskande brevvolymer och den ökade konkurrensen på den internationella marknaden.

Det nuvarande servicenätet för post- och paketbefordran infördes i början på 2000-talet. De traditionella postkontoren ersattes då med ett system med ombud som utförare av brev- och pakettjänster. Förändringarna innebar i många fall förbättrade öppettider. Posten har därefter vid flera tillfällen justerat servicenätet för att öka tydligheten i serviceställenas funktion och tjänsteinnehåll.

Postservicen utförs i tätorter av Postens brevbärare eller andra postdistributörer och genom nätet av privata ombud för brev och paketservice.[26] Hos ett postombud kan kunderna lämna och hämta paket, köpa frimärken och utföra andra postärenden. Den 1 januari 2011 tecknades ramavtal med ICA, Coop och Axfood om att utöka samarbetet om postombudsverksamheten i Sverige. Avtalet löper över fem år och innebär att Posten stärker sitt ombudsnät i dagligvaruhandeln.[27] Posten har dessutom individuella avtal med fristående handlare.

Utanför tätorterna utförs en stor del av postservicen för både boende och företag genom lantbrevbäring. Hos lantbrevbäraren kan man även hämta aviserade försändelser, skicka brev och paket och köpa frimärken. Totalt betjänas knappt 777 000 hushåll och företag av lantbrevbärare, fördelade på knappt 2 200 lantbrevbärarlinjer.[28]

Under de senaste åren har Posten genomfört relativt stora förändringar i servicenätet men även avseende insamling och utdelning av post. Post- och Telestyrelsen (PTS) har med anledning av detta, genom rollen som statlig tillsynsmyndighet, fördjupat arbetet med att bedöma konsekvenserna av genomförda förändringar så att grundläggande krav inom den samhällsomfattande posttjänsten inte äventyras.[29]

7.2 Utvecklingen av antalet postserviceställen och tillgänglighet

Under de senaste åren har det skett stora förändringar i postservicenätet. Mellan åren 2010 och 2011 minskade antalet serviceställen i samtliga områdestyper, sammantaget med 162

[25] *Benämns nedan i texten som Posten.*
[26] *I t.ex. dagligvarubutiker eller bensinstationer.*
[27] *Posten Norden. Årsredovisning 2010.*
[28] *Post- och Telestyrelsen. Service och konkurrens 2010.*
[29] *Post- och Telestyrelsen. Service och konkurrens 2011.*

serviceställen eller cirka 8 procent. Sedan år 2006 är minskningen cirka 16 procent. I relativa termer har den största minskningen skett i glesbygdsområden.

I glesbygder minskade antalet serviceställen med tio stycken, eller 8 procent, mellan åren 2010 och 2011. I tätortsnära landsbygder minskade antalet serviceställen med 34, eller cirka 6 procent, under samma tidsperiod.

Tabell 17 Utvecklingen av antalet postserviceställen mellan 2006 och 2011

(Postombud och företagscenter)

Områdestyp	**2006***	**2008****	**2009*****	**2010******	**2011**	**Förändring 2006 - 2011**	
						Antal	**Procent**
Glesbygd	146	137	129	125	115	-31	-21,2
Tätortsnära landsbygd	610	584	565	545	511	-99	-16,2
Tätort	1 477	1 437	1 408	1 364	1 246	-231	-15,6
Riket	2 233	2 158	2 102	2 034	1 872	-361	-16,2

** Inkl 206 frimärksombud med utlämning, varav 55 i glesbygd, 137 i tätortsnära landsbygd och 14 i tätort.*

*** Inkl 176 frimärksombud med utlämning, varav 52 i glesbygd, 116 i tätortsnära landsbygd och 8 i tätort.*

**** Inkl 158 frimärksombud med utlämning, varav 48 i glesbygd, 102 i tätortsnära landsbygd och 8 i tätort.*

***** Inkl 148 frimärksombud med utlämning, varav 48 i glesbygd, 92 i tätortsnära landsbygd och 8 i tätort.*

Källa: Posten, Tillväxtanalys bearbetning.

I samband med de nya ramavtalen med de stora dagligvarukedjorna har Posten styrt över huvuddelen av sin ombudsverksamhet till dagligvaruhandeln. Detta har inneburit att vissa ombud avvecklats. Utöver det har ett antal företagscenter också avvecklats under de senaste åren.

I Tillväxtanalys redovisning, som bygger på underlag från Posten, ingår ombudsfunktionerna postombud och företagscenter. I tidigare års underlag ingick även kategorin frimärksombud med utlämning. Hos ett frimärksombud med utlämning kunde du hämta ut försändelser, men däremot inte lämna in paket eller rekommenderade försändelser för befordran som hos ett vanligt postombud. Denna kategori av ombud har fr.o.m. år 2011 tagits bort i Postens servicenät, men en stor del av dessa frimärksombud med utlämning har istället gjorts om till postombud med en utökad servicenivå. Även om antalet postombud har minskat under det senaste året i både glesbygder och tätortsnära landsbygder så kan den genomsnittliga servicenivån hos ombuden ändå ha ökat. Detta gör att underlagen mellan år 2011 och tidigare år inte är helt jämförbara.

Tabell 18 Tillgänglighet till postservice per områdestyp 2011

Områdestyp	10-20 min	20-30 min	30-40 min	40 min-w
Glesbygd	28 927	11 665	4 244	1 122
Tätortsnära landsbygd	338 463	14 582	569	6
Tätort	2 223	0	0	0
Riket	369 613	26 247	4 813	1 128

Tillgänglighetsberäkningarna är gjorda med utgångspunkt i befolkningssiffror för år 2010.

Exklusive skärgårdsbefolkning.

Källa: Posten AB, Tillväxtanalys bearbetning.

Tillväxtanalys har även kartlagt tillgängligheten till postservice. I Tabell 18 ovan och i bilaga 10 redovisas befolkningens tillgänglighet till postservice genom det fasta servicenätet år 2011. Förändringarna i servicenätet har fått vissa effekter för tillgängligheten. Antalet personer med längre än 30 minuter till det närmaste fasta postservicestället har ökat med drygt 800 personer sedan år 2010, då antalet med dessa avstånd var ungefär lika många som år 2006. Drygt 32 000 personer har längre än 20 minuter med bil till det närmaste fasta servicestället för postservice vilket är en ökning med cirka 3 000 personer sedan förra året och sedan år 2006.

Även om tillgängligheten till postservice har försämrats under det senaste året är tillgängligheten dock fortsatt god för huvuddelen av landets befolkning. Närmare 96 procent av befolkning i riket har kortare än 10 minuter till det närmaste fasta postservicestället. De riktigt långa avstånden berör främst boende i gles- och landsbygder i de tre nordligaste länen Jämtland, Norrbotten och Västerbotten.

8 Bankomater och kontanthantering

8.1 Utvecklingen

Allt fler bankkontor avvecklar efter hand all kontanthantering och kunder med behov av kontantuttag, betalningsförmedling eller dagskassehantering hänvisas istället till uttagsautomater, serviceboxar och andra sätt att hantera betalningsförmedling.

Möjligheterna att ta ut kontanter och sköta betalningar har trots bankernas förändrade policys förbättrats under senare år. Du kan t.ex. ta ut pengar från ett bankkort eller avrunda inköpssumman uppåt vid kortbetalning när du handlar i en butik. Antalet bankomater har också ökat, till stor del genom att en aktör löpande byggt ut sitt nät av uttagsautomater. En ökad användning av olika typer av bank-, betal- och kreditkort har också minskat behovet av kontanter för inköp.

Sedan många år är betalningsförmedling via Internet eller autogiro de vanligaste sätten att betala räkningar. E-handeln ökar dessutom för varje år. Marknaden för betaltjänster utvecklas i snabb takt och alternativen till kontantbetalning av varor och tjänster blir stadigt allt fler. Mobiltelefonen kommer t.ex. inom de närmaste åren att kunna användas för betalning av allt fler varor och tjänster.

Många människor föredrar emellertid fortfarande kontanter framför kort vid betalningar och i vissa sammanhang krävs det fortfarande kontanter vid inköp och betalning. Avsaknaden av kontanthaneringslösningar och uttagsmöjligheter kan därför fortfarande vara ett problem för både småföretag och bofasta, framför allt i gles- och landsbygder där det är långt till närmaste uttagsautomat eller bank.

I bilaga 11 redovisas utvecklingen av antalet bankomater. Av tabellen framgår att antalet bankomater minskat något under det senaste året. Sedan år 2007 har dock antalet bankomater ökat med cirka 17 procent.

De största bankaktörerna i Sverige; Danske Bank, Handelsbanken, Nordea, SEB samt Swedbank med Sparbankerna bildade i september 2010 BAB Bankernas Automatbolag AB. Automatbolaget kommer successivt under 2011 och 2012 att ta över skötseln av och verksamheten för ägarbankernas alla automater i Sverige. Det nya bolaget kommer att erbjuda alla de tjänster som i dagsläget finns som tjänster i de fem bankerna.[30]

Genom samarbetet i det gemensamma bolaget kommer det att ske en samordning av nuvarande nät av bankomater, med påföljden att antalet bankomater kommer att bli färre än idag. Hur detta kommer att påverka tillgängligheten är dock ännu för tidigt att säga.

8.2 Tillgänglighet till bankomater

Av Tabell 19 nedan framgår att 49 000 personer i glesbygdsområden och 59 000 personer i tätortsnära landsbygder har 20 minuter eller längre med bil till närmaste bankomat. I glesbygder är det en förbättring med cirka 8 procent sedan 2007 men en försämring med drygt 5 procent sedan år 2010. I tätortsnära landsbygder är det en förbättring med 32 procent sedan år 2007 och med drygt 8 procent sedan förra året. I många områden och på många mindre orter är det dock långa avstånd till närmaste uttagsautomat, bankkontor eller annan plats där kontantuttag är möjligt. I tätorter har tillgängligheten förbättrats

[30] *http://www.bankernasautomatbolag.se/show.asp?si=517&go=Bankernas Automatbolag*

avsevärt sedan år 2007 och avstånd över 20 minuter med bil förkommer år 2011 inte överhuvudtaget.

Tabell 19 Tillgänglighet till närmaste bankomat 2007- 2011. Antal personer per områdestyp

	Befolkning*	**5- < 10 minuter**			**10 - < 20 minuter**			**20 minuter eller mer**		
Områdestyp	**2010**	**2007**	**2011**	**Föränd.**	**2007**	**2011**	**Föränd.**	**2007**	**2011**	**Förändr.**
Glesbygd	138 352	17 671	16 809	-862	29 282	28 040	-1 242	53 287	49 086	-4 201
Tätortsnära landsbygd	1 969 323	744 579	794 126	49 547	740 260	619 124	-121 136	87 193	59 461	-27 732
Tätort	7 276 359	518 237	317 418	-200 819	17 376	3 047	-14 329	144	0	-144
Riket	9 384 034	1 280 487	1 128 353	-152 134	786 918	650 211	-136 707	140 624	108 547	-32 077

** Exklusive skärgårdsbefolkning. Källa: PTS och Tillväxtanalys*

I bilaga 11 och bilaga 12 redovisas antalet bankomater per län och hur tillgängligheten till bankomater varierar mellan de olika länen.

Referenser

- Glesbygdsverket 2003. Årsbok 2003.
- Konkurrensverket 2010. Uppföljning av vårdval i primärvården. Valfrihet, mångfald och etableringsförutsättningar. Rapportserie 2010:3.
- Post- och Telestyrelsen. Service och konkurrens 2010.
- Post- och Telestyrelsen. Service och konkurrens 2011.
- Statskontoret. En omreglerad apoteksmarknad – delrapport 1. Rapport 2011:10.
- Tillväxtanalys 2009. Befolkning, service och företagande i Sveriges gles- och landsbygder 2009. Rapport 2009:10.
- Tillväxtanalys 2010. Working paper/PM 2010:10. Tillgänglighet till tätorter av olika storlekar – Modellering genom indexerad tillgänglighet.
- Tillväxtanalys 2011. Geografisk tillgänglighet till läkemedel. Delrapport 1 En analys av omregleringen av apoteksmarknaden.
- L. Glans, O. Johansson (2011). E-handel med dagligvaror. Företagen eller kunderna som sätter begränsningarna? Kandidatuppsats. Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

Bilagor

1. Definition av områdestyper
2. Faktaruta PiPoS
3. Tillgänglighet till dagligvaror 2002 och 2011 per län
4. Tillgänglighet till drivmedelsstationer 2009 och 2011 per län
5. Tillgänglighet till apotek 2009 och 2011 per län
6. Tillgänglighet till vårdcentral 2009 och 2011 per län
7. Vårdcentralernas betydelse för tillgängligheten
8. Antal grundskolor 2002 – 2010 per län
9. Tillgänglighet till närmaste skola för elever i årskurs 1 – 6. År 2002 och 2010 per län
10. Tillgänglighet till postservice 2006 och 2011 per län
11. Antal bankomater 2007 – 2011 per län
12. Tillgänglighet till bankomater 2007 och 2011 per län

Bilaga 1 Definition av områdestyper

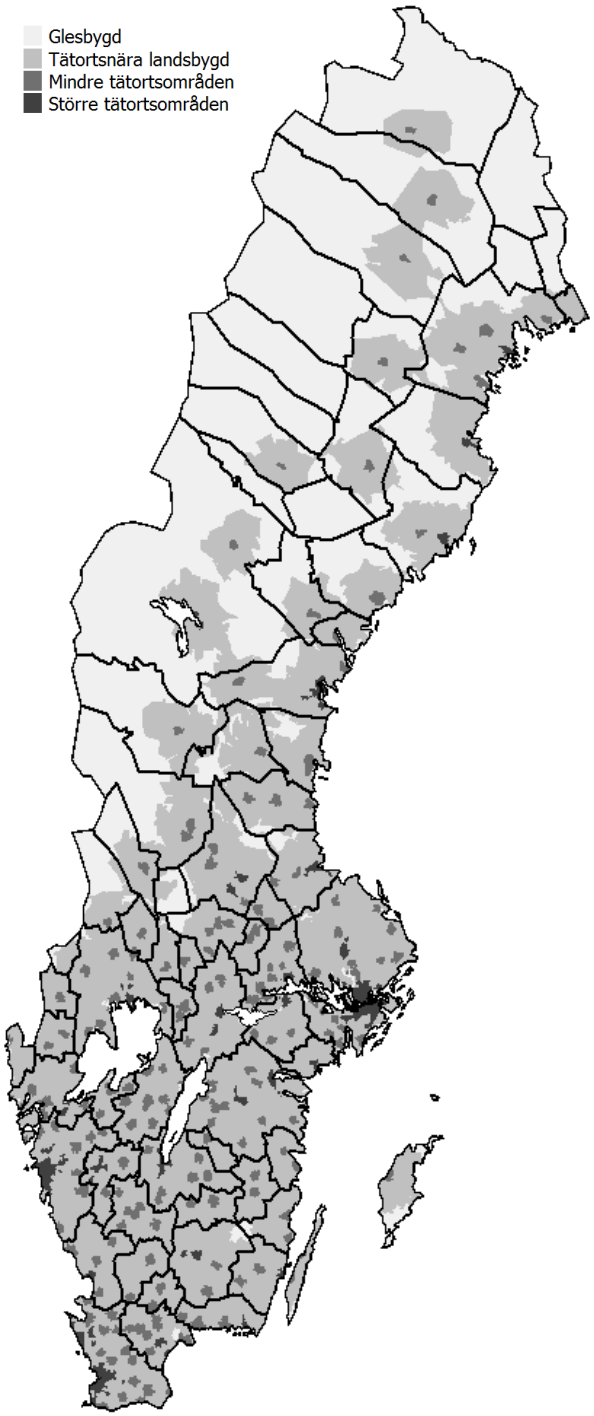

Glesbygdsverket utvecklade en metod för att differentiera mellan områden med olika förutsättningar inom regionen. Det huvudsakliga syftet var att bättre kunna analysera utvecklingen i Sveriges gles- och landsbygder genom att skilja dessa områdestyper åt i relation till tätbefolkade områden. Utgångspunkten är tätorter med mer än 3 000 invånare, vilka bedöms ha ett grundläggande utbud av service och en viss arbetsmarknad. Tillgängligheten till dessa tätorter bestämmer sedan om ett område definieras som tätortsnära landsbygd eller glesbygd, oberoende av administrativa gränser. När denna avgränsning används i kombination med koordinatsatt statistik, kan förhållanden i gles- och landsbygder särskiljas från dem i tätorterna.

Områdestyper

Glesbygder är områden med mer än 45 minuters bilresa till närmaste tätort med fler än 3 000 invånare samt öar utan fast landförbindelse.

Tätortsnära landsbygder är områden som finns inom 5-45 minuters bilresa till närmaste tätort med fler än 3 000 invånare.

Tätorter är i denna definition orter som har fler än 3 000 invånare. Hit räknas även området inom 5 minuters bilresa från tätorten.

Bilaga 2 Faktaruta PiPoS

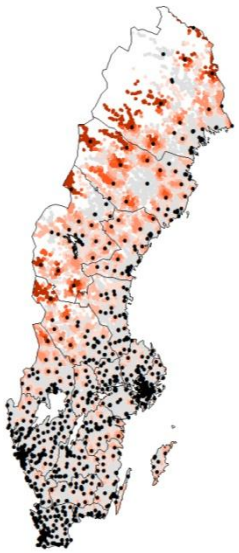

De tillgänglighetsanalyser som är gjorda i rapporten är beräknade med GIS-plattformen PiPoS (GIS = Geografiskt Informations System). Det grundläggande i en geografisk analys är att se hur olika företeelser förhåller sig till varandra ur ett geografiskt perspektiv. De databaser som används i PiPoS är geokodade, det vill säga koordinatsatta. Ett exempel på en sådan geografisk analys är tillgänglighetsanalysen.

PiPoS utmärks genom sina funktioner att göra tillgänglighetsanalyser på detaljerat indata. De beräkningar som presenteras är bilresor baserade på befolkningsdata på 250m upplösning och ett vägnät, Nationella Vägdatabasen (NVDB). När man nyttjar denna höga upplösning på befolkningsdata innebär det att det krävs cirka 400 000 befolkade rutor för att täcka landet. Noterbart är att om man använder denna typ av befolkningsraster i beräkningarna blir man oberoende av administrativa gränser. I denna rapport har det dock ansetts lämpligt att även aggregera resultaten av beräkningarna enligt länsindelning. Denna aggregering är dock endast en slutbehandling av analysen. Genom analysens beräkningssteg behåller man den höga upplösningen.

I den databas som används ingår alla Sveriges vägar ner till minsta skogsbilväg. Den nationella vägdatabasen har även uppgifter om vägarnas hastighetsbegränsningar. Detta gör att tid kan användas som mått i tillgänglighetsberäkningarna. Är vägdatabasen av tillräckligt hög kvalité beskriver tidsmåttet tillgängligheten bättre än ett längdmått. En km grusväg är inte samma sak som en km motorväg ur tillgänglighetssynpunkt.

PiPoS grundfunktionalitet utgår från att ett tidsavstånd beräknas mellan start och målpunkter. I de flesta fall startar beräkningar i befolkningsrutorna och avslutas när man nått den närmaste (näst närmaste i sårbarhetsberäkningar) servicepunkten. Exempel på servicepunkter kan vara en livsmedelsbutik eller en skola. Utifrån den grundfunktionaliteten utvecklas sedan applikationer med ett speciellt syfte. Ett exempel på en sådan applikation är ”Index” som används för beräkningar av det tillgänglighetsindex som presenteras i figur 2.

Bilaga 3 Tillgänglighet till dagligvarubutiker år 2002 och 2011 per län. Antal personer

	Befolkning*	5 - < 10 minuter			10 - < 20 minuter			20 - <30 minuter			30 - < 40 minuter			40 minuter eller mer		
Län	**2010**	**2002**	**2011**	**Förändr.**	**2002**	**2011**	**Föränd.**	**2002**	**2011**	**Förändr.**	**2002**	**2011**	**Förändr.**	**2002**	**2011**	**Förändr.**
Stockholm	2 046 150	46 968	59 289	12 321	5 967	8 777	2 810	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uppsala	335 088	34 401	38 877	4 476	4 174	5 401	1 227	64	110	46	0	0	0	0	0	0
Södermanland	270 677	30 236	35 004	4 768	7 286	5 913	-1 373	14	13	-1	0	0	0	0	0	0
Östergötland	429 384	38 157	40 958	2 801	7 824	9 255	1 431	151	162	11	0	0	0	0	0	0
Jönköping	336 128	29 267	35 389	6 122	4 470	7 123	2 653	0	36	36	0	0	0	0	0	0
Kronoberg	183 940	22 038	24 678	2 640	3 879	5 545	1 666	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kalmar	233 337	23 557	24 751	1 194	2 818	5 360	2 542	0	5	5	0	0	0	0	0	0
Gotland	57 269	12 615	11 810	-805	720	2 789	2 069	0	13	13	0	0	0	0	0	0
Blekinge	152 626	11 972	13 424	1 452	509	1 068	559	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skåne	1 242 777	53 196	61 315	8 119	416	737	321	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halland	299 481	23 780	28 583	4 803	2 000	2 366	366	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västra Götaland	1 560 932	123 810	130 612	6 802	11 862	14 474	2 612	27	45	18	0	0	0	0	0	0
Värmland	273 228	31 109	32 436	1 327	6 218	10 367	4 149	45	65	20	0	0	0	0	0	0
Örebro	280 119	22 602	26 538	3 936	3 926	4 903	977	16	166	150	0	0	0	0	0	0
Västmanland	252 726	21 507	22 727	1 220	2 952	3 747	795	0	17	17	0	0	0	0	0	0
Dalarna	277 047	32 891	33 642	751	5 291	6 326	1 035	230	241	11	43	68	25	2	0	-2
Gävleborg	276 487	25 787	27 768	1 981	5 598	7 057	1 459	112	190	78	0	4	4	0	0	0
Västernorrland	242 428	23 246	26 279	3 033	7 494	10 383	2 889	180	394	214	0	0	0	0	0	0
Jämtland	126 571	13 976	16 513	2 537	5 762	7 398	1 636	789	986	197	56	63	7	19	60	41
Västerbotten	259 206	25 077	27 671	2 594	11 770	14 996	3 226	1 607	1 818	211	140	286	146	38	27	-11
Norrbotten	248 433	17 490	20 527	3 037	8 276	10 924	2 648	1 267	2 172	905	402	514	112	172	260	88
Riket	**9 384 034**	**663 682**	**738 791**	**75 109**	**109 212**	**144 909**	**35 697**	**4 502**	**6 433**	**1 931**	**641**	**935**	**294**	**231**	**347**	**116**

* Exklusive skärgårdsbefolkning.

Källa: Delfi Marknadspartner, Tillväxanalys bearbetning

Bilaga 4 Tillgänglighet till drivmedelsstationer år 2009 och 2011 per län. Antal personer

	Befolkning*	5 - < 10 minuter			10 - < 20 minuter			20 - <30 minuter			30 - < 40 minuter			40 minuter eller mer		
Län	**2010**	**2009**	**2011**	**Förändr.**	**2009**	**2011**	**Föränd.**	**2009**	**2011**	**Förändr.**	**2009**	**2011**	**Förändr.**	**2009**	**2011**	**Förändr.**
Stockholm	2 010 913	87 977	97 960	9 983	19 133	20 699	1 566	802	806	4	0	0	0	0	0	0
Uppsala	331 106	46 009	48 506	2 497	6 633	12 988	6 355	74	234	160	0	0	0	0	0	0
Södermanland	268 991	40 009	43 431	3 422	13 648	16 531	2 883	0	79	79	0	0	0	0	0	0
Östergötland	426 838	46 007	48 203	2 196	15 846	16 096	250	281	221	-60	0	0	0	0	0	0
Jönköping	335 313	41 982	42 103	121	6 963	7 902	939	0	35	35	0	0	0	0	0	0
Kronoberg	183 162	22 477	24 450	1 973	5 215	4 678	-537	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kalmar	233 443	34 043	34 011	-32	12 534	8 526	-4 008	43	71	28	0	0	0	0	0	0
Gotland	57 221	13 031	13 564	533	4 604	3 651	-953	107	14	-93	0	0	0	0	0	0
Blekinge	151 990	16 668	18 024	1 356	4 229	4 021	-208	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skåne	1 230 508	90 328	99 085	8 757	2 391	2 459	68	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halland	296 822	38 539	39 898	1 359	2 112	3 484	1 372	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västra Götaland	1 550 147	149 300	158 168	8 868	24 137	24 219	82	586	678	92	50	95	45	0	0	0
Värmland	273 221	36 402	37 690	1 288	17 488	17 866	378	995	984	-11	92	88	-4	0	0	0
Örebro	278 774	30 584	32 014	1 430	7 620	7 830	210	60	77	17	0	0	0	0	0	0
Västmanland	251 317	20 089	22 505	2 416	3 727	3 890	163	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Dalarna	276 454	40 671	42 063	1 392	11 061	11 264	203	318	312	-6	85	96	11	2	0	-2
Gävleborg	276 200	33 078	33 691	613	10 288	10 092	-196	852	829	-23	37	45	8	0	0	0
Västernorrland	242 846	31 670	33 909	2 239	13 959	13 796	-163	979	721	-258	0	2	2	55	0	-55
Jämtland	126 539	18 234	18 650	416	8 210	8 391	181	1 537	1 472	-65	239	264	25	24	56	32
Västerbotten	258 462	30 626	30 819	193	15 418	13 994	-1 424	1 931	1 913	-18	196	258	62	87	22	-65
Norrbotten	248 839	23 079	29 361	6 282	17 425	16 538	-887	3 122	1 859	-1 263	435	258	-177	0	171	171
Riket	**9 309 106**	**890 803**	**948 105**	**57 302**	**222 641**	**228 915**	**6 274**	**11 687**	**10 305**	**-1 382**	**1 134**	**1 106**	**-28**	**168**	**249**	**81**

* Exklusive skärgårdsbefolkning.

Källa: Tillväxanalys

Bilaga 5 Tillgänglighet till närmaste apotek år 2009 och 2011 per län. Antal personer.

		< 5 minuter			5 - < 10 minuter			10 - < 20 minuter			20 - <30 minuter			30 - < 40 minuter			40 minuter eller mer		
	Bef.*	Före			Före			Före			Före			Före			Före		
Län	2011	2009	2011	Förändr.	2009	2011	Förändr.	2009	2011	Föränd.	2009	2011	Förändr.	2009	2011	Förändr.	2009	2011	Förändr.
Stockholm	2 049 750	1 705 458	1 807 038	101 580	185 751	161 487	-24 264	70 548	70 082	-466	13 591	9 905	-3 686	1 813	1 238	-575	215		-215
Uppsala	335 750	211 235	224 939	13 704	49 057	47 427	-1 630	55 642	53 491	-2 151	10 040	9 251	-789	652	624	-28	19	18	-1
Södermanland	270 450	164 374	168 620	4 246	53 634	54 142	508	46 329	44 757	-1 572	2 906	2 931	25			0			0
Östergötland	429 561	312 294	321 267	8 973	63 217	61 977	-1 240	40 728	40 436	-292	6 420	5 604	-816	266	277	11			0
Jönköping	336 455	234 913	232 011	-2 902	50 736	56 332	5 596	47 766	46 782	-984	1 446	1 330	-116			0			0
Kronoberg	183 940	115 568	119 404	3 836	32 289	31 676	-613	32 282	31 007	-1 275	2 085	1 853	-232			0			0
Kalmar	233 415	144 273	147 352	3 079	44 937	43 048	-1 889	39 475	38 776	-699	4 235	4 078	-157	160	161	1			0
Gotland	57 269	26 866	32 224	5 358	15 115	10 865	-4 250	11 645	10 871	-774	2 839	2 760	-79	492	500	8	47	49	2
Blekinge	153 161	89 016	90 803	1 787	34 688	34 312	-376	26 999	26 601	-398	1 488	1 445	-43			0			0
Skåne	1 241 932	920 833	947 534	26 701	224 160	227 208	3 048	69 123	67 185	-1 938	10	5	-5			0			0
Halland	299 477	165 929	183 846	17 917	90 494	82 558	-7 936	36 519	32 470	-4 049	623	603	-20			0			0
Västra Götaland	1 578 320	1 133 720	1 176 534	42 814	269 449	253 917	-15 532	146 767	141 906	-4 861	6 112	5 921	-191	41	42	1			0
Värmland	273 011	186 046	185 404	-642	39 461	39 769	308	38 286	38 889	603	8 426	8 100	-326	805	757	-48	98	92	-6
Örebro	279 982	199 102	209 922	10 820	45 438	39 494	-5 944	31 456	29 091	-2 365	1 524	1 475	-49			0			0
Västmanland	252 718	193 983	198 607	4 624	33 422	32 411	-1 011	21 376	20 533	-843	1 134	1 149	15			0	19	18	-1
Dalarna	277 047	163 850	169 478	5 628	66 250	63 247	-3 003	37 897	36 722	-1 175	5 804	5 679	-125	1 707	1 583	-124	357	338	-19
Gävleborg	276 508	186 769	188 835	2 066	52 463	51 799	-664	32 469	31 859	-610	2 851	2 703	-148	1 015	998	-17	341	314	-27
Västernorrland	242 567	155 969	155 539	-430	44 309	44 430	121	32 681	32 552	-129	8 103	7 843	-260	1 680	1 654	-26	581	549	-32
Jämtland	126 685	72 792	72 855	63	19 044	19 654	610	18 722	18 444	-278	10 390	10 102	-288	4 634	4 352	-282	1 306	1 278	-28
Västerbotten	259 192	176 560	180 455	3 895	36 582	35 224	-1 358	31 341	30 832	-509	8 563	8 247	-316	2 828	2 634	-194	1 835	1 800	-35
Norrbotten	248 450	167 931	168 130	199	34 792	34 724	-68	29 224	28 849	-375	8 831	8 291	-540	5 590	5 514	-76	3 188	2 942	-246
Riket	9405640	**6 727 481**	**6 980 797**	**253 316**	**1 485 288**	**1 425 701**	**-59 587**	**897 275**	**872 135**	**-25 140**	**107 421**	**99 275**	**-8 146**	**21 683**	**20 334**	**-1 349**	**8 006**	**7 398**	**-608**

* Exklusive skärgårdsbefolkning

Källa Tillväxtanalys

Bilaga 6 Tillgänglighet till närmaste vårdcentral före vårdvalsreformen och 2011 per län. Antal personer.

		5 - < 10 minuter			10 - < 20 minuter			20 - <30 minuter			30 - < 40 minuter			40 minuter eller mer		
	Bef.*	Före			Före			Före			Före			Före		
Län	**2011**	**vårdval**	**2011**	**Förändr.**	**vårdval**	**2011**	**Föränd.**	**vårdval**	**2011**	**Förändr.**	**vårdval**	**2011**	**Förändr.**	**vårdval**	**2011**	**Förändr.**
Stockholm	2 050 606	156 618	149 382	-7 236	56 637	48 967	-7 670	5 234	3 720	-1 514	7	6	-1			0
Uppsala	335 528	51 238	51 014	-224	40 185	40 370	185	5 604	5 363	-241	649	627	-22	19	18	-1
Södermanland	270 667	45 960	43 510	-2 450	46 389	46 875	486	3 714	3 203	-511			0			0
Östergötland	429 399	66 871	67 861	990	39 539	39 733	194	6 669	6 608	-61	304	316	12	82	72	-10
Jönköping	336 713	55 897	50 289	-5 608	45 212	41 342	-3 870	942	867	-75			0			0
Kronoberg	183 940	32 439	31 156	-1 283	27 367	26 720	-647	339	318	-21			0			0
Kalmar	233 415	39 441	39 201	-240	40 048	39 404	-644	3 792	3 656	-136	76	86	10			0
Gotland	57 269	10 851	10 874	23	11 231	11 108	-123	2 758	2 681	-77	491	491	0	34	36	2
Blekinge	153 161	32 571	32 222	-349	16 168	15 821	-347	198	193	-5			0			0
Skåne	1 241 331	200 243	183 259	-16 984	44 224	34 699	-9 525	10	0	-10			0			0
Halland	299 444	86 566	77 159	-9 407	28 282	26 346	-1 936	49	36	-13			0			0
Västra Götaland	1 577 760	286 388	242 849	-43 539	140 649	115 378	-25 271	5 364	4 879	-485	65	54	-11			0
Värmland	273 213	40 042	40 170	128	37 475	38 332	857	8 016	6 506	-1 510	736	654	-82	99	93	-6
Örebro	280 230	43 872	43 590	-282	30 670	30 201	-469	1 810	1 785	-25			0			0
Västmanland	252 742	33 778	34 272	494	26 196	24 670	-1 526	1 046	695	-351			0	19	18	-1
Dalarna	276 991	74 760	71 450	-3 310	42 811	37 998	-4 813	5 727	5 463	-264	1 690	1 610	-80	357	338	-19
Gävleborg	276 508	56 781	55 225	-1 556	31 902	31 484	-418	2 270	2 200	-70	954	955	1	324	295	-29
Västernorrland	242 418	69 287	54 473	-14 814	33 206	31 967	-1 239	6 740	6 333	-407	593	559	-34	162	153	-9
Jämtland	126 685	17 571	17 629	58	19 838	19 551	-287	6 576	6 348	-228	2 736	2 520	-216	1 278	1 224	-54
Västerbotten	258 867	33 298	32 796	-502	38 267	37 802	-465	10 034	9 591	-443	2 872	2 726	-146	1 808	1 766	-42
Norrbotten	248 454	37 282	36 355	-927	29 901	29 433	-468	8 757	8 194	-563	5 462	5 412	-50	2 002	1 831	-171
Riket	**9 405 341**	**1 471 754**	**1 364 736**	**-107 018**	**826 197**	**768 201**	**-57 996**	**85 649**	**78 639**	**-7 010**	**16 635**	**16 016**	**-619**	**6 184**	**5 844**	**-340**

* Exklusive skärgårdsbefolkning

Källa Tillväxtanalys

Bilaga 7 Vårdcentralfilialernas betydelse för tillgängligheten.

Avståndstabell som visar hur mycket längre restiden blir om filialerna togs bort

Antal personer Län	< 5 minuter	5 - < 10 minuter	10 - < 20 minuter	20 - <30 minuter	30 - < 40 minuter	> = 40 minuter
Stockholm	7 156	2 443	534	560		
Uppsala	2 975	2 005				
Södermanland						
Östergötland	1 826	866	3 671			
Jönköping	11 385	3 079	3 060			
Kronoberg	257	19				
Kalmar						
Gotland						
Blekinge	7 175	4 375				
Skåne	29 417	15 452	3 544			
Halland	5 422	4				
Västra Götaland	20 122	13 297	7 757	1 288		
Värmland	11 127	6 110	7 965	7		
Örebro	14 226	46				
Västmanland	4 486	2 414	1 149			
Dalarna	740	627	2 033	1 404		
Gävleborg						
Västernorrland	131	161	749	266	370	
Jämtland	4 149					
Västerbotten	2 662	97	199	17		
Norrbotten	597	127	359	704	120	846
Riket	**123 853**	**51 122**	**31 020**	**4 246**	**490**	**846**

Källa: Tillväxtanalys

Bilaga 8 Antalet grundskolor år 2002-2010 per län.

Små skolor är skolor med 50 elever eller färre.

	2002		2009		2010		Förändring 2002-2010	
Län	**Antal skolor**	*varav små skolor*	**Antal skolor**	*varav små skolor*	**Antal skolor**	*varav små skolor*	**Skolor totalt**	*varav små skolor*
Stockholm	779	116	777	130	764	112	-15	-4
Uppsala	156	24	149	25	152	24	-4	0
Södermanland	141	16	138	24	140	27	-1	11
Östergötland	249	38	230	45	223	43	-26	5
Jönköping	216	40	192	51	193	50	-23	10
Kronoberg	112	22	109	35	109	31	-3	9
Kalmar	153	29	140	41	137	38	-16	9
Gotland	56	13	42	9	41	9	-15	-4
Blekinge	99	13	89	14	90	14	-9	1
Skåne	577	92	578	98	582	89	5	-3
Halland	153	23	147	26	145	25	-8	2
Västra Götaland	866	152	788	137	779	122	-87	-30
Värmland	192	37	162	38	160	40	-32	3
Örebro	169	24	147	24	145	24	-24	0
Västmanland	155	25	126	26	125	23	-30	-2
Dalarna	201	30	169	40	169	33	-32	3
Gävleborg	175	27	150	30	148	25	-27	-2
Västernorrland	149	19	141	26	138	22	-11	3
Jämtland	120	45	96	31	93	30	-27	-15
Västerbotten	205	65	175	54	173	54	-32	-11
Norrbotten	215	57	188	54	185	49	-30	-8
Riket	**5 138**	**907**	**4 733**	**958**	**4 691**	**884**	**-447**	**-23**

Källa: Skolverket. Tillväxtanalys bearbetning.

Bilaga 9 Tillgänglighet till närmaste skola för elever i årskurs 1-6 (7-12 år). År 2002 och 2010 per län.

	Barn 7-12 år	1-<2 mil			2-<3 mil			3-<4 mil			4 mil eller mer		
Län	**2010***	**2002**	**2010**	**Föränd.**	**2002**	**2010**	**Förändr.**	**2002**	**2010**	**Förändr.**	**2002**	**2010**	**Förändr.**
Stockholm	134 610	591	413	-178	0	2	2	0	0	0	0	0	0
Uppsala	21 161	546	537	-9	3	6	3	0	0	0	0	0	0
Södermanland	17 567	447	253	-194	2	0	-2	0	0	0	0	0	0
Östergötland	26 597	604	473	-131	1	17	16	0	0	0	0	0	0
Jönköping	22 110	341	350	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kronoberg	11 570	321	281	-40	0	1	1	0	0	0	0	0	0
Kalmar	13 669	371	335	-36	0	4	4	0	0	0	0	0	0
Gotland	3 308	137	152	15	1	4	3	0	0	0	0	0	0
Blekinge	9 246	58	37	-21	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skåne	77 259	110	49	-61	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halland	20 087	164	110	-54	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västra Götaland	97 161	982	792	-190	9	9	0	10	5	-5	0	0	0
Värmland	16 127	697	537	-160	16	32	16	0	8	8	0	0	0
Örebro	17 685	217	240	23	5	8	3	9	0	-9	0	0	0
Västmanland	15 806	251	180	-71	0	0	0	7	0	-7	0	0	0
Dalarna	16 595	360	248	-112	53	24	-29	8	15	7	4	1	-3
Gävleborg	16 582	452	339	-113	39	21	-18	9	10	1	0	1	1
Västernorrland	14 857	686	483	-203	51	40	-11	2	7	5	0	4	4
Jämtland	7 396	488	380	-108	174	187	13	20	46	26	9	23	14
Västerbotten	15 400	972	923	-49	252	205	-47	28	41	13	15	8	-7
Norrbotten	14 768	592	543	-49	152	115	-37	34	45	11	22	28	6
Riket	**589 561**	**9 387**	**7 655**	**-1 732**	**758**	**675**	**-83**	**127**	**177**	**50**	**50**	**65**	**15**

**Exklusive skärgårdsbefolkning. Källa: Skolverket, Tillväxtanalys bearbetning.*

Bilaga 10 Tillgänglighet till postservice år 2006 och 2011 per län. Antal personer.

Avstånd i tid med bil (Postombud och företagscenter)

	Befolkning*	10 - < 20 minuter			20 - <30 minuter			30 - < 40 minuter			40 minuter eller mer		
Län	**2010**	**2006**	**2011**	**Föränd.**	**2006**	**2011**	**Förändr.**	**2006**	**2011**	**Förändr.**	**2006**	**2011**	**Förändr.**
Stockholm	2 046 150	21 855	23 955	2 100	1 168	1 177	9	0	0	0	0	0	0
Uppsala	335 088	15 051	26 084	11 033	160	1 554	1 394	0	0	0	0	0	0
Södermanland	270 677	11 123	12 389	1 266	15	16	1	0	0	0	0	0	0
Östergötland	429 384	27 426	29 670	2 244	815	1 230	415	0	75	75	0	0	0
Jönköping	336 128	13 516	15 976	2 460	32	23	-9	0	0	0	0	0	0
Kronoberg	183 940	10 218	11 925	1 707	126	118	-8	0	0	0	0	0	0
Kalmar	233 337	14 687	16 609	1 922	157	152	-5	0	0	0	0	0	0
Gotland	57 269	7 389	8 149	760	4	14	10	0	0	0	0	0	0
Blekinge	152 626	3 017	4 058	1 041	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skåne	1 242 777	4 336	4 815	479	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halland	299 481	5 795	7 386	1 591	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västra Götalan	1 560 932	51 307	48 586	-2 721	857	797	-60	31	39	8	0	0	0
Värmland	273 228	23 353	24 100	747	2 630	2 305	-325	64	59	-5	0	0	0
Örebro	280 119	10 550	12 598	2 048	342	426	84	0	0	0	0	0	0
Västmanland	252 726	9 499	9 515	16	24	19	-5	0	0	0	0	0	0
Dalarna	277 047	11 794	11 447	-347	868	1 127	259	321	277	-44	6	4	-2
Gävleborg	276 487	14 360	17 253	2 893	1 462	1 359	-103	92	285	193	7	126	119
Västernorrland	242 428	19 780	22 384	2 604	2 700	2 920	220	260	437	177	6	0	-6
Jämtland	126 571	14 169	12 743	-1 426	3 255	3 137	-118	1 053	938	-115	382	363	-19
Västerbotten	259 206	27 164	27 995	831	4 948	5 573	625	1 113	1 695	582	399	225	-174
Norrbotten	248 433	21 296	21 976	680	4 772	4 300	-472	1 117	1 008	-109	248	410	162
Riket	**9 384 034**	**337 685**	**369 613**	**31 928**	**24 335**	**26 247**	**1 912**	**4 051**	**4 813**	**762**	**1 048**	**1 128**	**80**

** Exklusive skärgårdsbefolkning.*

Källa: Posten AB, Tillväxtanalys bearbetning.

Bilaga 11 Antalet bankomater 2007-2011 per län.

Län	2007 Antal Bankomater	2010 Antal Bankomater	2011 Antal Bankomater	Förändring 2007-2011 bankomater totalt
Stockholm	568	695	639	71
Uppsala	76	86	86	10
Södermanland	61	79	81	20
Östergötland	107	127	122	15
Jönköping	87	97	94	7
Kronoberg	36	43	46	10
Kalmar	52	56	54	2
Gotland	21	25	24	3
Blekinge	33	39	41	8
Skåne	318	356	383	65
Halland	71	87	80	9
Västra Götaland	447	530	528	81
Värmland	69	88	77	8
Örebro	60	77	87	27
Västmanland	67	78	77	10
Dalarna	70	84	101	31
Gävleborg	68	81	85	17
Västernorrland	69	84	83	14
Jämtland	40	51	44	4
Västerbotten	73	86	82	9
Norrbotten	66	85	76	10
Riket	**2 459**	**2 934**	**2 890**	**431**

Bankomater med identisk leverantör och adress redovisade som en bankomat

Källa: Tillväxtanalys

Bilaga 12 Tillgänglighet till närmaste bankomat år 2007 och 2011 per län. Antal personer

	Befolkning*	5 - < 10 minuter			10 - < 20 minuter			20 - <30 minuter			30 minuter eller mer		
Län	**2010**	**2007**	**2011**	**Förändr.**	**2007**	**2011**	**Föränd.**	**2007**	**2011**	**Förändr.**	**2007**	**2011**	**Förändr.**
Stockholm	2 046 150	113 471	90 920	-22 551	48 542	39 968	-8 574	4 954	2 859	-2 095	113	82	-31
Uppsala	335 088	44 133	49 917	5 784	58 317	36 877	-21 440	7 125	4 476	-2 649	0	0	0
Södermanland	270 677	45 542	47 412	1 870	43 383	30 956	-12 427	3 281	1 467	-1 814	0	0	0
Östergötland	429 384	53 686	51 072	-2 614	40 897	35 848	-5 049	5 991	4 516	-1 475	833	127	-706
Jönköping	336 128	46 946	43 351	-3 595	44 284	39 176	-5 108	1 520	742	-778	3	0	-3
Kronoberg	183 940	23 010	22 703	-307	46 680	33 416	-13 264	2 227	1 629	-598	0	0	0
Kalmar	233 337	43 482	41 921	-1 561	46 614	44 627	-1 987	4 739	5 062	323	173	153	-20
Gotland	57 269	11 602	11 495	-107	12 022	10 691	-1 331	1 672	1 356	-316	37	31	-6
Blekinge	152 626	32 428	28 690	-3 738	14 355	13 632	-723	1 007	870	-137	0	0	0
Skåne	1 242 777	197 619	163 849	-33 770	30 734	18 248	-12 486	2	0	-2	0	0	0
Halland	299 481	84 694	60 185	-24 509	23 991	25 835	1 844	236	12	-224	0	0	0
Västra Götalan	1 560 932	244 665	213 194	-31 471	107 840	90 998	-16 842	3 364	2 300	-1 064	41	39	-2
Värmland	273 228	36 629	36 196	-433	42 587	36 513	-6 074	12 501	7 159	-5 342	463	1 862	1 399
Örebro	280 119	42 586	39 121	-3 465	33 182	23 871	-9 311	1 983	1 649	-334	2	0	-2
Västmanland	252 726	27 536	24 710	-2 826	18 683	16 074	-2 609	1 027	619	-408	0	0	0
Dalarna	277 047	56 649	51 612	-5 037	35 265	31 540	-3 725	8 729	5 150	-3 579	2 526	2145	-381
Gävleborg	276 487	49 286	44 181	-5 105	32 316	26 963	-5 353	6 111	5 089	-1 022	1 816	1328	-488
Västernorrland	242 428	42 002	35 282	-6 720	30 724	23 724	-7 000	6 820	6 520	-300	2 712	2 940	228
Jämtland	126 571	14 965	15 698	733	17 754	17 462	-292	14 662	11 038	-3 624	9 432	7529	-1 903
Västerbotten	259 206	35 860	28 168	-7 692	30 124	30 278	154	9 133	7 827	-1 306	4 827	4248	-579
Norrbotten	248 433	33 696	28 676	-5 020	28 624	23 514	-5 110	10 177	8 904	-1 273	10 385	8819	-1 566
Riket	**9 384 034**	**1 280 487**	**1 128 353**	**-152 134**	**786 918**	**650 211**	**-136 707**	**107 261**	**79 244**	**-28 017**	**33 363**	**29 303**	**-4 060**

** Exklusive skärgårdsbefolkning.* *Källa: PTS och Tillväxtanalys*

www.tillvaxtanalys.se

Tillväxtanalys, myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, är en gränsöverskridande organisation med 60 anställda. Huvudkontoret ligger i Östersund och vi har verksamhet i Stockholm, Brasilia, Bryssel, New Delhi, Peking, Tokyo och Washington.

Tillväxtanalys ansvarar för tillväxtpolitiska utvärderingar, analyser och internationellt kontaktskapande och därigenom medverkar vi till:

- stärkt svensk konkurrenskraft och skapande av förutsättningar för fler jobb i fler och växande företag
- utvecklingskraft i alla delar av landet med stärkt lokal och regional konkurrenskraft, hållbar tillväxt och hållbar regional utveckling

Utgångspunkten är att forma en politik där tillväxt och hållbar utveckling går hand i hand. Huvuduppdraget preciseras i instruktionen och i regleringsbrevet. Där framgår bland annat att myndigheten ska:

- arbeta med omvärldsbevakning och policyspaning och sprida kunskap om trender och tillväxtpolitik
- genomföra analyser och utvärderingar som bidrar till att riva tillväxthinder
- göra systemutvärderingar som underlättar prioritering och effektivisering av tillväxtpolitikens inriktning och utformning
- svara för produktion, utveckling och spridning av officiell statistik, fakta från databaser och tillgänglighetsanalyser
- tillhandahålla globala mötesplatser och främja internationellt kontaktskapande inom tillväxtpolitiken

Om rapportserien:
Rapportserien är Tillväxtanalys huvudsakliga kanal för publikationer.
I rapportserien ingår även myndighetens faktasammanställningar.

Övriga serier:
Statistikserien – löpande statistikproduktion.
Svar direkt – uppdrag som ska redovisas med kort varsel.
Working paper/PM – metodresonemang, delrapporter och underlagsrapporter är exempel på publikationer i serien.

Foto: Johan Kling

Tillväxtanalys Studentplan 3, 831 40 Östersund
Telefon: 010 447 44 00 | info@tillvaxtanalys.se | www.tillvaxtanalys.se